

NAŠI ŽAPISKI

Socialna revija.

Izhajajo 10. vsakega meseca. — Naročnina za vse leto K 2:80, za pol in četrletno razmerno. — Posamični zvezki 24 h. — Rokopise sprejema uredništvo, naročnino pa upravništvo „Naši zapiski“ v Ljubljani.

Leto III.

Ljubljana, meseca oktobra 1905.

Št. 10 in 11.

Prešernov spomenik.

Uredil

dr. Ivan Prijatelj.

Še en simbol.

Bral sem zgodovino Prešernovega spomenika in se nisem čudil; videl sem osnutek in njegovega stvarnika in sem se čudil prav tako malo; slišal sem včeraj iz daljave špektakel slovesnih pesmi in imenitnih govorov — bridkost je bila v mojem srcu, zakaj verzi so bili slabi; drugače je pa bilo vse po pravici in v redu in čudil se nisem nič.

Kako lepo in čisto se razodevajo vse skrite čednosti naroda v vsaki njegovi kretnji! Zamahne, izpregovori besedo — in glej: zasveti se v veliki luči natura njegova, tako da bi je najimenitnejši satirik boljše ne obžaril. Zame, ki sem len in ki imam s svojimi skrbmi dovolj opravila, je to zelo koristno in ne pride mi na misel, da bi zabavljaj. Sam si je spisal narod čedno satiro ter ji je postavil spomenik na Marijinem trgu; treba je samo, da to oznanimo, drugače pa nimamo, hvala Bogu, nobenega dela; satirikov rabi narod prav tako malo kakor kiparjev, in kar se mene tiče, se bom vrnil na lirično poprišče.

Pred štirimi leti sem nameraval siromak napisati zabavljico o naši kulturni žalosti, o življenju in nehanju umetnikov in posebno o tisti trobojno pisani lupini narodovi, ki je našega trpljenja začetek. Napisal sem to stvar in jo dal celó natisniti, ponesrečila pa se mi je tako, da se Bogu usmili. Kakšna zabavljica je to, če zadene tako malo, da jo narod par let pozneje pretvori v resnico ter prekosi neskončno slabotnega satirika slabotno fantazijo? Pisal sem, da so sodili jezikoslovci o načrtih za spomenik pesniku ter sem opomnil, kako lepo znamenje je za našo kulturo, da sodi že Nace iz Razora o nebeških zvezdah,

„Zapisano je, da se brigaj krojač za svoje kopito, čevljar za svoj vatel, ribič za svoj čopič in slikar za svoje mreže“ je rekel Capuletov sluga in je mislil, da je napravil dovtip, pa ga ni; in tudi jaz sem korenito obsedel s svojimi jezikoslovci. Prešernovega spomenika še abecedarji niso sodili, temveč gospodje, ki jih po pravici spoštuje ves narod, ki pa imajo z umetnostjo — blagor jim! — prav tako malo opravila kakor z jezikoslovjem. Ampak čemu bi govoril o sodnikih? Naj bi bil presojal načrte kdorkoli; osebe, mnenja, razsodnost, pamet, umetnost — same postranske reči! Od začetka ni bilo mogoče, da bi bil stavil Prešernu spomenik kdo drugi kakor Zajec in précej bom povedal, zakaj ni bilo mogoče.

Ali bi bilo živi duši na Slovenskem prišlo kdaj na misel, da bi naročil slavnostno pesem Prešernu in ne Koseskemu, Zupančiču in ne Ganglu? Slika Jakopiču, kip Bernerkerju? Ne! Svoji k svojim! Zajec, najmanj osebni, najpuščobnejši in (to je beseda) najponižnejši slovenski kipar je bil rojen in poklican, da ustvari spomenik — ne Prešernu, temveč tistemu licu, ki nam ga kaže narod v tej žalostni dobi. Čemu skrbi in preglavice, jeza, prerekanje in hude besede? Zgodilo se je, kar je bilo treba, da se je zgodilo. V tisti svoji ponesrečeni satiri sem pripovedoval nadalje, da je dobil nagrado za načrt spomenika mlad kipar, ki je bil umetnik, naročilo pa da je prejel nekdo, ki je bil tudi kipar, pa ne umetnik. Vso krivdo sem zvrnil na „jezikoslovce“ in sem jim napravil s tem veliko krivico. Tisti neumetnik je bil poklican, da ustvari spomenik, zato ker je bil po svoji brezosebnosti, po praznoti svoje duše in dolgočasnosti svojih misli najbolj soroden svojim delodajalcem in času, v katerem je živel. Vsaka knjiga, slika in vsak kip je spomenik dobe. Zato bi bilo protinaturno, da bi se vzdignil iz te klavrne dobe veličasten monument, in strahoma vprašam: kaj bi bilo, da nismo imeli Zajca? Pravijo, da je bil Zajčev osnutek med vsemi sedmerimi prav zares najboljši in da so gospodje prisiljeni kupili edino suho kravo, prignano na semenj. Ampak to so same prazne besede; doživeli smo že take reči, prijatelji, da lahko modro zapišemo: če bi bilo poslalo svoje osnutke sedmero Rodinov, spomenik bi bil stavil Zajec. Resnica je, da imamo, kolikor jih jaz poznam, vsaj dvoje kiparjev, ki sta umetnika: Berneker in Peruzzi; ampak Prešerna je napravil Zajec in Zajec dela zdaj Vego in bo delal Bleiweisa in bo delal Andrejčkovega Jožeta, in kadar Zajca več ne bo, bo nastalo zajčevstvo ter bo delalo spomenike sebi in svojemu narodu, po petnajst metrov visoke.

Imenoval sem Peruzzija in sem rekel, da je umetnik. Napravil je za cesarjev spomenik osnutek, ki se mu je hudo ponesrečil — in glej, takoj je dobil naročilo, Berneker je pa preklinjal svoj talent. Ampak, o Peruzzi, tvoja pot drži navzgor in kolikor višje boš stal, toliko manj bo naročil in z bridkostjo se boš spominjal na tiste čase, ko ti je zmota dodelila dopadajenje narodovo. Stal boš v kotu, ko bo obiral Zajec kosti velike slave. Pozajči se!

„Govorilo se je že o novem natečaju,“ pravi Zajec sam in tista govornica je bila v celi dolgi komediji edino pametna; zategadelj je ostala samo govornica. Poleg nerazsodnosti, poleg nevednosti v umetniških stvareh je bilo namreč nujno potreba, da se je razodela ob tej ugodni priliki tudi ponižujoča odvisnost in nesamostojnost Zajca in njegovih gospodarjev; drugače bi spomenik ne bil popoln. Zajec je delal kakor krojaški vajenec; mojstri in „kseli“ so stali za njim in celo vatel je zapel svojo pesem ob priliki „novega natečaja“. Mojster pa sam ni vedel, kako bi s frakom, in tako je sklical na kup vse sosede, ki so majali z glavo in kimali in govorili in hvalili in grajali, dokler ni bil frak skrpan na

tako čudežen način, da natakar ne vé, ali ima škrice spredaj ali zadaj. Komu večja zamera, učencu ali mojstrom? Od poštenega delavca, ki ni umetnik, bi bilo nespametno zahtevati originalnosti in idej; od ljudi, ki ne marajo ne originalnosti, ne idej in ki sovražijo oboje, bi bilo nespametno zahtevati, da bi iskali teh stvari. Torej nikomur zamere. Ampak čemu je bilo treba, da se je vlekla komedija na Dunaj in da so razkazovali svetu naše ubožstvo? Kaj pa briga Hellmerja in Kundmanna naša neumnost? Nazadnje bosta morda res mislila, da imamo na Slovenskem same estetike tiste vrste, ki so letali po Dunaju, in namesto umetnikov same krojaške učence. Jaz mislim, da naj ostanejo take reči med nami, ki se poznamo. Zunaj naj zastopa našo umetnost Berneker, doma Zajec; tako je vse v redu, čast je rešena in neumnost tudi.

Lepa in velika je bila misel, da se postavi Prešernu spomenik, ki bi bil spomenik narodove ljubezni. Toda . . . za veliko misel je vodil boj Črtomir in je oblekel kuto; Brdavsa je premagal Krpan in je postal koncesioniran kontra-bandar. Kar se je rodilo kdaj velikega, je umrlo smešno smrt; iz spomenika narodove ljubezni je postal nenadoma spomenik klavrne dobe.

Na Dunaju, 13. septembra.

Ivan Cankar.

Vis - à - vis.

Podnevu je preveč nemira na cesti; ljudi in solnca je preveč in oči ne vidijo velikih, stalnih linij, ki nas obkrožajo zvesto noč in dan in dajejo našemu gibanju in pehanju okvir, da se počutimo v njega objetu dobro in udobno ali neprijazno in pusto, da niti sami ne vemo, zakaj. Kakor se navzame soba, v kateri živiš, sčasoma tvojih navad in razvad in očituje na prvi pogled značaj svojega gospodarja, tako udari rod zemlji in kraju, kjer biva, pečat svojega bistva in svojih teženj. Psihologija domotožja je psihologija hiš in cest. — Že zdavnaj se mi je stožilo po nekdanjem Marijinem trgu.

Velikega trga perspektive se nam vtisnejo v zavednost tudi sredi poldneva; ne tako linije ožjih cest, ker nam je na njih oko ujeto in potlačeno. Vsaj zase vem, da sem zapazil gibko zaokroženi lok našega Mestnega trga (ki pa je pravzaprav cesta) šele ponoči in se začudil fini, nalahno upognjeni konturi streh, odločujočih se ostro od svetlejšega nočnega neba. Tudi vodnjak sem zapazil z dušo šele ponoči in videl, kako potrebno in zadostno izpolnuje svoj prostor, kako spada tja kakor sveča na oltar. Najbrž se dnevni opazovalec našega Mestnega trga še nikoli ni zavedel jasno in krepko, kolik pomen ima ta vodnjak za fizijognomijo našega mesta: posledica njegovega skladnega soglasja z vsem obližjem. A izkušaj si ga odmisli od tam — in nenadomestna praznота ti zazija nasproti. Bila bi to praznота zdanjih dni. Ah da, lepo ni pomisliti, da je živel v našem mestu pred stoletji zdrav, instinktiven zmisel za umetnost in lepoto in da je sijal vsaj rob italijanskega neba tudi nad naše pokrajine. Koliko lahkote in vznosa je v tem vodnjaku: nekaj hrepenečega se je pognalo iz tal, doseglo svojo višino in ostrmelo — tako kipi vitki obelisk in slavi zmago nad težnostjo, pokorečo si vse, česar ji ni iztrgal iz oblasti duh s silnim zaletom. Tu vidim, kako izcela je mislil in čutil rod, ki je živel pred nami na istem kraju. In tebe,

France Prešeren, naš izcela-človek, so znesli med nas reveža iz brona in kamena, brez vsake celote v samem sebi in brez vse zveze z okolico.

A ti, ki mi ne zaupaš, pojdi, nevernik, sam na to kratko romanje — če utegneš, v svetli noči — ne vzemi ničesar na pot nego oči in zdravo misel, in kar hočeš, stavim, da se vrneš še često k staremu vodnjaku Robbe; a mimo Prešerna boš hitel s tiho obzirnostjo, kadar te zavedo opravi pred frančiškane.

Imel je pisatelj na mizi Rodinovo „Misel“. Bela, črnemu svitu enaka raste iz skale, in živel je pod njenimi tihimi očmi; in v urah, ki je padala nanje čista sijajina njenega marmorja, ni moglo izkliti v njegovi duši nič nizkega, nič malenkostnega. A nekega dne, mislim za god, mu je podaril bogat stric kipec zamorca, in iz ozira na blagohotnega darovalca jo je moral postaviti za mizo poleg „Misli“. Posihmal ni o pisatelju več glasu.

Oton Zupančič.

Prešernov spomenik v Ljubljani.

Sestavil dr. Ivan Prijatelj.

Ljubljana je dobila nov spomenik, ki ga je postavil cel narod za razmeroma ogromno svoto. To je izreden dogodek v našem javnem življenju, ki se ne ponavlja vsako leto, tudi vsako desetletje ne in je celo v polstoletjih redek. Postavil se je spomenik našemu največjemu možu, in sicer v dobi, ko imamo svojo umetnost v najlepšem razcvetu. Vse te okoliščine podajajo novemu umetniškemu dogodku naravnost epohalen pomen. Navdušene slavnosti so pri kraju, in na našo javno vest trka sedaj resno vprašanje, ki si ga mora staviti vsak naš kulturni človek, želeč biti na jasnem o slednjem važnem prosvetnem dogodku. To vprašanje se glasi: Kaj smo dobili z novim spomenikom v svojo prestolico? Ali je novi monument po svoji umetniški vrednosti dostojen narodne kulturne požrtvovalnosti, moža, ki se mu je postavil, in stanja sodobne naše kulture?

Na ta velevažna vprašanja bi si moral izkušati dobiti resen in docela jasen odgovor slednji izobraženec. One pa, ki so imeli nagnenje in priložnost, pridobiti si točnejšo sodbo o umetnosti, veže sedaj sveta dolžnost govoriti iz dveh razlogov: iz kritičnega, da se za nabraženo javnost taksira umetniška vrednost spomenika, in pedagoško, da se morebitni nedostatk pri postavljanju tega spomenika v bodočnosti odpravijo, da slovenska umetnost našim boljšim dušam primerno napreduje. Saj so spomeniki nekake javne marke narodne kulture, ne one srednje, množične, ampak kulture boljših duhov, idočih pred množico, zovečih jo k sebi in dvigajočih jo do sebe tudi potom takih razločnih in konkretnih dokumentov, kakor so javni spomeniki.

Pisec teh vrst je z največjim zanimanjem sledil postajanju Prešernovega spomenika. Ljubezni umetnik mu je dovoljeval opazovati delo v vseh fazah postanka. Pred svojo slovenskokulturno vestjo si je torej v svesti, da pozna spomenik in zmožnosti njegovega mojstra dodobra. Ker je imel vrhutega morebiti več prilike pečati se teoretično in kritično z umetnostjo kakor ta ali oni, je bil tudi pripravljen, povedati svojo sodbo vsem, želečim slišati njegovo mnenje. Ko pa se je v osebnem občevarju uveril, da niti naši najbolj izobraženi ljudje še niso premagali predsodka, da bi mogel domač, jim znan človek kaj več vedeti nego oni, se je sklenil vzdržati vsake lastne kritike in poprašati par naših najboljših izvedencev za njih sodbo in pa one može, do katerih se je bil sam komité za Prešernov spomenik zaupno obrnil, da mu svetujejo. Pisec hoče v naslednjem navesti ona mnenja, ki jih je mogel dobiti. ter v zaključek samo povzeti, kar bo sledilo iz teh sodb.

Arhitekt Jože Plečnik.

Zdelo se mi je potrebno iti k temu jako čislaneu članu dunajske „Secesije“. Plečnik je mlad umetnik, ki živi in čuti v kljub oddaljenosti v ozkem kontaktu vsak umetniški utrip naše male domovine. Razvijal mi je v ljubeznivem pogovoru približno naslednje misli:

„Jaz sem videl Zajčevu delo le mimogrede ali slišal sem o njem mnogo in tudi o svoti, ki jo bo stal. Na podlagi tega vam zaenkrat ne morem dati nobene ocene spomenika samega. Ali rečem vam eno: Ako spomenik ni umetniško polnoplemensko (vollrassig) delo, je prava nesreča za Slovence. Izdalo se je veliko denarja za velik projekt v dobi, ko smo imeli par nadarjenih, a še neopredeljenih mladih kiparjev. Spomenik se je postavil pet let po pesnikovi stoletnici, postavil bi se bil pa ravno tako lahko deset let po nji. Med tem časom bi seveda narod, ki ima mlade umetnike, ne smel pozabiti na to dejstvo in bi jim moral dati priložnost, da se v malem — čemur so dorastli — razvijejo in da se razvije on sam z njimi do — velikega. O tem razvitku na vseh poljih umetnosti med narodom samim pa jaz žalibog ne vidim niti sledu pri nas doli. Slovenci smo sosedje dežele, kjer je bila vedno umetnost takorekoč doma — Italije. To se je v prejšnjih dobah našega kulturnega življenja tudi čutilo in videlo. V preteklosti smo imeli umetnost, ki je razodevala bližino Italije, a obenem tudi našo umetniško vsebino. Res je, da smo dobivali nekatere umetnike naravnost iz Italije, a to, kar so pri nas delali, je bilo samo po formi italijansko; v tem, kar se imenuje notranji nerv umetnosti, so se ti ljudje nehote prilagajali nam, ker so ustvarjali tako samo pri nas, a doma drugače. Naša Ljubljana je polna dokumentov pristno slovenske umetnosti, in jaz grem vsako leto nekolikokrat dol, da se osvežim v svojem slovenskem okusu. Pred dobrim tednom sem bil zopet v Ljubljani in se naslajal na nekaterih tamkajšnjih mostovih ob krasni arhitekturi obljubljenih perspektiv. Virantova hiša, nekdanji jezuitski kolegij je prvi biser naše umetnosti, stopnjišče v nji je sam zase arhitektoničen chef d'oeuvre prve vrste. — Kakor vedno,

sem žel tudi zadnjič občudovat krasne proporcije notranjosti šentjakobske cerkve. Bila je nedelja in velika maša. Sestra z otroki je bila na razstavi v mestni dekliški šoli. Stal sem med celo mašo pod korom in se divil prizoru, ki sem ga imel. Pred oltarjem, dvignjenim s finim okusom, redkim v Avstriji tako visoko, da je mašnik v očesni višini, so mesevali duhovniki v zlatih plaščih. Skozi okna, zelo srečno nameščena po obeh straneh sprednjega prostora je padala solnčna luč na bleščeče plašče in na pisanokrojne otroke pred oltarjem; po obeh straneh cerkve pa je sedelo ljudstvo: ženske v jarkih atlasnih rutah, moški liki krepke črne lise in vmes posejani modni klobuki gosposkih dam in deklic. S kora se je čulo petje, kakor ga ni drugje v Ljubljani. In rečem vam: videti to krepko, zdravo pisanost v teli plemenitih razmerjih prostora in pred oltarjem onega temperamentnega župnika, ki mašuje z neko vervo, kakor da bi hotel reči: otroci, le urno, sveže, ročno in potem z zdravim duhom in bodro mislijo na delo! rečem vam, videti to in dobiti pogum v naše delo in ljudi je eno in isto. — Pojdite potem po Starem trgu in se naslajajte ob krasni liniji glavne ljubljanske ulice, kako se mehko vlega v prirodni legi ob hribu, občudujte med potjo z intimno ljubeznijo okrašena pročelja nekaterih hiš iz davnine: n. pr. stare mestne hiše . . . Glavni trg pa vam je naravnost čudovit v ljubki, neprisljeni domačnosti s svojo umetniško polnovredno mestno hišo in znamenitim vodnjakom odspred, ki je po svoji plemeniti umetniški sorazmernosti vreden, da je ponosna nanj Ljubljana in vsak Slovenec. V podrobnostih nudijo mnogo lepega tudi pročelja nekaterih korarskih hiš, škofijska palača, notranjost katedrale, poslednja zlasti v slikarstvu, a fasada semeniškega poslopja bi se imenovala lahko naravnost tip slovenskega pročelja: enostavna ploskev s prirodnim okrasom, kakor ga tvorijo preprosta okna, doli pa, v sredi, kjer se hodi v hišo, vrata s silnim, enostavnomogočnim portalom, ki čisto v slovenskem duhu koncentrira pogled samo na to najvažnejšo točko, podajajoč pročelju enotnost, zbranost in mir. Te široke, zdravja in silnih kontur polne ploskve, ki jih vidite povsod na starejših stavbah ljubljanskih, so tako značilne in slovenske, kakor okornokrepke zavijače, ki jih veže slovensko dekle, kakor dve-tribarvne obleke, ki jih vidite sijati v vsej sočni sili sredi našega polja . . . Ako se peljete s spodnjega Štajarja proti Gradcu, zapazite takoj, kje pričinja nemški živelj: obleke in stavbe postajajo v svojih barvah in obrisih bolj nemirne, migljajoče, oddaljene od enostavnih linij prirode.

Mi imamo umetnost, krepko slovensko umetnost in polno plemenite sorazmernosti, ki nam jo je dala bližina Italije.

A vsa ta naša umetnost je nastala takrat, ko se je izvajala nezavestno, iz edine ljubezni okrasiti nekaj svojega in ljubega.

S potresom pa je vse to minilo. Takrat je bilo treba nahitroma graditi polno novih stvari. Svojih ljudi smo imeli malo. Prišlo je v Ljubljano polno strancev, deloma navadnih rokodelcev, ki jih doma niso potrebovali. Prišlo je polno ljudi, ki o naših tradicijah niso imeli pojma, in Ljubljana se je izpremenila v kaos, mešanico najrazličnejših, slučajnih, nagrabljenih stavb. Položile so se ulice, ki skozi nje veje tak tuj hlad, da je groza. Najlepši košček mesta, Marijin trg, se je raztrgal in poprotokoliral s takimi brezizraznimi koti in linijami, da bi se človek zjokal na njem. Tu, kjer dominira po svoji sorazmernosti ena najlepših fasad, ki vem pri nas zanje — pročelje frančiškanske cerkve, tu vam sedaj sija mrzlo žrelo brezokusne Špitalske ulice s hišami, polnimi prilepkov in voglov, bizarnost Hauptmannove hiše, eksotičnost Urbančeve in gori hotel „Union“ — hiša s tako nervoznima, napackanima pročeljema, da se oko ne more ustaviti niti na eni sami umetniški točki. — Zakaj se ravna ljubljanski mestni svet po mestni arhitekturi Dunaja, ki nima niti enega trga in zato niti enega prostora, ki bi se podal za kak spomenik. Kakor na Dunaju v zadnjem času tudi v Ljubljani ne vedo, da mora biti n. pr. ulica svoji dolgoti primerno široka. Mojstri trgov so samo Romani. Da se doli pri nas od njih v zadnjih letih oddaljujemo, je žalostno, a resnično.

Porečete, potres je bila izredna katastrofa, ki je stavila na nas izredne zahteve umetniške produkcije, katerim nismo bili kos. Za tak nenavaden slučaj nismo imeli dovolj v duhu domače umetnosti in tradicije izvežbanih moči. Jaz pa vam rečem, nismo jih imeli — nič, ker ni nobenega sledu o njih delu v novi Ljubljani. A mogli bi jih imeti. Narod, ki žrtvuje za en sam spomenik 71.000 K, bi jih zaslužil in moral naravnost zahtevati, ko bi mu kdo odprl oči. Pišite, prosim vas, trkajte na umetniško vest naroda, naj ne izmetava svojega pičlega denarja za polovičarstva in stvari, ki mu pilepljajo sramoteč znak tujstva in lastne onemoglosti. Navdajte ljudi doli z zavestjo, da imajo sami zmožnosti in moči, samo razviti jih je treba. Naši ljudje imajo za tehnične stvari mnogo zmisla, a do realke še vedno nikakega pojma. Svoje otroke pošiljajo v gimnazijo in humanistično karijero, kjer se celo življenje ubijajo in mrtvičijo med zaprašenimi knjigami in mrtvimi akti. A strokam, ki so v zvezi z živo naravo, se ne posveča skoro nihče. Tu gospodarijo tujci. In inteligenca je vedno slabotnejša . . . Ako bi se mladina bolj pošiljala v realistične šole, kako bi zacvetela umetniška obrt in bi se poživila tudi stroga umetnost!

Narod, ki toliko žrtvuje za en sam spomenik, bi si moral ustvariti *nacionalni umetniški fond*. Odtod bi dobivali podporo mladi umetniki in učenci umetniške obrti. Našim mladim umetnikom je treba dati ne samo zaslužka, ampak tudi priložnost, da se razvijajo. Razpisati bi bilo treba večkrat konkurze. Tudi umetnika se mora siliti, da poizkuša večkrat, dokler takorekoč ne iztisne iz sebe najboljše. Nagrade naj bi se delile hišnim posestnikom, ki bi napravili pri svojih hišah umetniške portale, lepe veže, stopnišča. Po vseh mestih se vsakoletno dele nagrade za najlepše nove fasade. Ljudstvo bi dobilo zmisel stanovati v lepih prostorih odgovarjajočih srcu. Individualni okus bi prevzel vodstvo umetnosti, in ne odločevala bi več rokodelska, brezlična rutina stavbenikov. Človek bi rad z veseljem pogledal v to in ono vežo, ko bi stala v tej od posestnika naročena umetniška Madona, v oni Afrodita. Na široko bi svet govoril: tam doli je mestece, kakor so bila stara italijanska, ki ima pristrčne portale, umetniške veže, iz umetniške ljubezni vzrastle spomenike, nastale brez vladnih podpor in predpisov njene protokolne umetnosti.

Govoril sem že s sedanjim županom o prostoru pred mestno hišo. Na eni strani stoji že krasni, vitki vodnjak. Druga simetrična stran ne služi prometu, ampak trgu. Kako lepo bi se podala na tej strani vrsta spomenikov, padajoča od visokega vodnjaka v vedno nižjih proporcijah in vijočih se zaporedoma v lahko zaokroženi kurvi pred Trnkóczyjevo lekarno! Ako bi se ti spomeniki obdali z nizkimi rešetkami, kakor je to videti v Parizu, in bi ob njih mrgolelo pisano življenje prodajalk in kupovalk, kako krasen pogled bi bil to! To bi bila naša Wallhalla! In take spomenike v malih rezmerah bi bili naši začetniški kiparji bolj zmožni obladati. Na njih bi se urili, da bi zmogli potem tudi največje, tak spomenik, ki bi bil polnoplemenski in dostojen našega največjega genija — Prešerna. Ako spomenik, ki se je sedaj postavil, ni tak, potem boste iz vsega, kar sem vam povedal, vedeli, zakaj ni. In razumeli boste moje opombo o nesreči za ves slovenski narod.“

Prof. dr. Maks Fabiani.

Na moje vprašanje, ali bi mi mogel povedati svojo sodbo o novem spomeniku in njegovem umetniku, mi je odgovoril prof. dr. Fabiani, da to težko stori, ker je pri spomeniku sam soodeloval.

„Podstavek je vaše delo, kajne, gospod profesor?“

„Tudi nad ostalim delom je bilo izročeno od komiteja meni umetniško nadzorovanje. Ker stanujem v neposredni bližini Zajčevega ateljeja, sem pogosto stopil k njemu, in gospod Zajec je upošteval vsako mojo opazko ter se ravnal po nji. Sicer se pa v zadnjem času toliko piše o tej stvari in se navaja celo neki moj izrek — navadna šala! — da sam čutim potrebo napisati par besed o tej reči. Dajte mi svoj naslov, pa vam pošljem do 8. t. m. v tem oziru članek, ki ga lahko porabite v svoji publikaciji.“

Meni je bilo z ozirom na nalogo, ki jo je imel od odbora prof. dr. Fabiani, in njegovo stališče, ki ga zavzema med dunajskimi arhitekti, veliko do tega, da objavim na tem mestu tudi mnenje gospoda profesorja, ki je najodločnejši pokrovitelj Zajca in njegove umetnosti. Zato sem čakal z oddajo rokopisov do 15. septembra.

Žal da je gospod profesor tako zaposlen, da ni mogel izpolniti dane obljube. Zato mi naj oprost, da po vtiskih osebnega razgovora sam označim s par besedami njegovo mnenje.

Prof. Fabiani ima Zajca za največjo slovensko umetniško potenco v kiparstvu. Pravi, da ima Zajec jako živo fantazijo, da je poln čuvstva in navdušenosti do dela. Okretnosti duha mu seveda manjka, tako tudi izobrazbe. Kateri naših kiparjev pa ima več izobrazbo? Zajec je kot umetnik podoben rojenemu pesniku, ki napiše lepo pesem, a napravi polno ortografskih napak. Tak je bil tudi prvi njegov osnutek za Prešernov spomenik. Pa so prišli ljudje in so mu le pisne napake grajali. On jih je pozneje popravil, a delo ni postalo od tega boljše. Zajec vstvarja nedotaknjeno naivno, kar nadomešča pri njem nedostatek nacionalnoglobokih umetniških zmožnosti. Ljubljana dobi z novim monumentom jako lep spomenik, nekaj prav domačega. Prof. Fabiani pravi, da se je sam, ko je zahajal k Zajcu in se vmišljal v naivno njegovo vstvarjanje, izkušal njemu prilagoditi v arhitekturi podstavka. — Da se je odbor odločil za Marijin trg, je bilo odločilno mnenje prof. Fabianija, da mora Prešeren stati v srcu mesta.

Slovenski izvršujoči umetnik,

ki sem ga vprašal za njegovo sodbo, je iz umljivih razlogov izrazil željo, da njegovega imena ne imenujem. — Po njegovem mnenju se je za Zajca zastoj vršil ves razvitek monumentalne umetnosti zadnjih petdesetih let. Ta razvitek karakterizira stremljenje staviti na javne prostore neumrljivo notranjo podobo velikega moža, takšno, s kakršno živi večno v narodu.

Zajec temu ni bil kos in se je gnal samo za fotografično podobnostjo, v atitudi in grupiranju pa se je naslonil na stare šablone, ki jih pa deloma niti razumel ni. O fotografični podobnosti pri Prešernu niti govora biti ne more, ker prave njegove podobe nimamo. Moderni kipar je tudi ne pogreša tako zelo, kakor jo je pogrešal kipar stare šole. Smešni so naši ljudje. Za milimetrsko dolžino kosti bi radi vedeli — slišal se je nasvet, naj bi ga izkopal! — kakor da je bil Prešeren abnormalen, grbav ali šepav. Za to pa, da bi prišlo na spomeniku do pravega izraza to, kar pomeni neminljivo pesnikovo podobo, za to se ne zmenijo. In zato ne bo naša inteligenca na Prešernovem spomeniku najbrž nič pogrešala. Zakaj pesnikova individualnost je na njem nadomeščena s takšno šablono in konvencionalnostjo, ki sestavlja pri srednjih ljudeh vse njih umetniško znanje, nabrano po trgih in ulicah raznih mest, kamor so slučajno prišli. Vstvaritelj tega spomenika se je menda rodil v kiparski delavnici in je že kot dete pomagal pri izdelovanju svetnikov, ki dičijo cerkve po Koroškem, Štajerskem in Kranjskem. Stisnil je v roko enemu svetcu bukvice, drugemu palico, tretjemu križec in nič več in nič manj. Tako tudi pesnik Prešeren ni ostal brez svojega orodja. Brez knjige v levi in desnice, držeče poprej pero, ki pa so ji ga pozneje odvzeli, bi seveda Zajec ne mogel izraziti na noben drug način, da je to pesnik. Kar se tiče grupe, je kopiral Zajec Voglov spomenik Rajmunda pred dunajskim „Volkstheatrom“, a slabo kopiral. Zakaj pri Voglu tvorita ženska postava ob skali in pesnik, sedeč na klopi pred skalo — eno. Rajmund snuje eno svojih del, ki so bila pogosto polna bajnih pravljicnih oseb, in izza skale se tiho krade lahkokrila — fantazija. Ta fantazija pooseblja zelo pregnanten moment pesnikove duše. Zajec pa je upodobil v geniju nekaj čisto stranskega, ki nima s Prešernovim likom nič opraviti. In ta od Prešernove podobe popolnoma neodvisna podoba — dominira na spomeniku s svojo brezokusno skalo. Atituda Prešerna samega je sicer posneta po Schillerjevi pred dunajsko akademijo vpodobljajočih umetnosti, a samo v zunanostih; o idealnem poletu Schillerjeve sohe ni v pozji Zajčevega Prešerna niti sledu. Za genija je bila potrebna kolosalna skala, ki so jo postavili na postament, kakor da skala ne stoji lepše in prirodneje na tleh, moleč naravnost iz zemlje.

Ker Zajec ni mogel pesniku dati samostojne, iz Prešernove duše rezultirajoče poze, se je poslužil kopij, a z jako majhno srečo.

Kar se tiče podrobne izdelave posameznosti, nekatere partije niti anatomske pravilne niso. Tako je Prešernova glava brez notnega izraza, diletantsko iztesana. Poglejte očesne jamice pri raznih ljudeh in videli boste, koliko je v njih življenja. Ta dva prostorčka v obrazu sta napolnjena pri človeku s tako bogato vsebino živega, drhtečega življenja, tako neskončno diferencirana, da jih zato ni oči, ki bi se bile v pogledu podobne. Prešernove oči na spomeniku so brezizrazne jame. Ista je s potezami okrog ust. Tu si je izdelal Zajec na Prešernu maniro in jo še ponovil na Vegovem doprsju, ki nosi iste šablonske gube Prešernovih ust, dasi je bila umetniku na razpolago fina Vegova slika s tako krasnimi čisto gorenjskimi ustnimi potezami.

Kar pa je največja hiba na spomeniku Prešernovem, to je popoln nedostatek vsakega živega, notranjega gibanja. Genij bi moral biti lahna, eterična postava, pa je ženski model, sedeč v ateljeju na visokem stolu. Morske deklice na reliefu „Ribič“ bi se morale v svojih linijah prelivati v linije valov — kako hvaležna snov za vpodobljajočega umetnika! — pa leže nepremično kakor modeli na zofah. Staroslav na drugem reliefu je solnat steber, padajoč čisto iz slike, a konj in vojščak v ozadju sta taka, kakor si predstavljata starodavnega konja in vojščaka — mali Moric, da govorim v jeziku humorističnih listov. Zakaj rečem vam, da ta spomenik ne govori nič drugega, kakor samo eno: *Kako si mali Zajec predstavlja velikega Prešerna.*

Kar se pa tiče prostora, ne morem reči drugega, nego izraziti svoje začudenje. Odbor je razpisal natečaj in navedel tri prostore za Prešernov spomenik: Mestni trg, Kongresni trg in Bleiweisov park. Postavil ga je pa na — Marijin trg. To je ravno tako, kakor da bi oče naročil za tri različnovelike sinove en par črevljev in bi jih potem dal nositi četrtemu.“

Dunajski kipar X.

Slučajno sem imel priliko govoriti z znamenitim dunajskim kiparjem, rednim članom „Secesije“, ki je delal že več spomenikov in je eden najuglednejših umetnikov-plastikov na Dunaju. Ker je želel, da ga ne imenujem, moram njegovo sodbo navesti anonimno. Najin pogovor s kiparjem X-om je bil naslednji:

„Vi dobro poznate slovenskega kiparja Zajca in ste tudi videli delo, ko je nastajalo. — Ali bi bili tako prijazni in bi mi povedali svoje mnenje o umetniku in njegovem delu?“

Kipar X.: „Oprostite, ali Zajec je moj prijatelj, poleg tega jako skromen mož, človek brez pretenzij, zato ne morem govoriti čez njega.“

„Ne čez njega, samo o njem, prosim, mi kaj povejte.“

X.: „Ali v tem slučaju je to ista stvar,“ je pristavil kipar z nasmehom.

„Hvali se na njegovem talentu čuvstvenost, živa fantazija, poezija.“

X.: „Čakajte, povedati vam hočem nekaj splošnega! V kiparstvu, zlasti v monumentalnem, je stvar takale: Umetnik, ki hoče vpodobiti v spomeniku velikega moža, mora stati sam na visoki umstveni stopinji, mora sam biti globok duh. Zraven je treba, da počaka srečen trenutek, to je hip inspiracije. Tak hip mu je prišel, kadar se mu vse duševni lik velikega moža razjasni, ko odpadejo vse postranske reči, ko se vse bistvo koncentrira v eni sami glavni ideji, ki razločno, jarko in s tem že monumentalno vstane v duši upodablajočega umetnika. Kipar vpodobi to idejo, in monument je gotov. Ako ima kipar zraven še zmisel za poezijo, živahno čuvstvo, porabi to lahko pri izdelovanju realnih podrobnosti, da obda spomenik z vsakovrstnimi detajli, draperijami itd. Ali pri tem vam zatrdim eno: ako je posegel kipar z globokim duhom po globoki, najznačilnejši ideji, potem morejo tudi vse te stranske podrobnosti in zlasti razni emblemi, alegorije itd., vsa takozvana spomeniška *menežarija* — odpasti, kakor pri Rodinu. — Dobrih spomenikov je malo; po navadi si pomagajo kiparji komodno s tem, da glavno soho obdajo z raznimi muzami, emblemi itd. To pa je isto, kakor da bi spomenik popisali z napisi: To je pesnik, to je pesnik . . . zapisano ni samo s črkami, ampak z znaki stare, šablonske simbolike. — To je vsa moja misel o monumentalni umetnosti. Upam, da s tem nisem nič rekel črez svojega prijatelja Zajca?“

„O njem pa vse, gospod mojster. In sedaj tudi vem, med katere spomenike prištevate njegovo delo.“

„Jaz vam povem, da sem videl v raznih deželah veliko slabših spomenikov,“ je rekel gospod X. smehljaje, ko me je spremljal iz svojega ateljeja. Tudi jaz sem mu pritrtil in v glasnem smehu sva se razšla. Ko pa sem stopil na ulico, mi je naenkrat obtičal smeh v grlu. Obšla me je globoka otožnost . . .

Prof. Rathausky

z Dunaja je bil v eni iz umetniških komisij, ki so presojale prvi izdelek Zajčev. On mi je sporočil naslednje:

Nekega dne je prišel k njemu prof. Sturm z željo, da bi ogledal v družbi z njim, kiparjem Costenoblom (Luegerjancem) in drugimi Zajčevovo delo. Našel je gospode zbrane v ateljeju. Med njimi je bil tudi ljubljanski župan. V delavnici Zajčevi je bila Prešernova soha že razrezana za vlivanje, glava je bila celo v formi in nekaj je bilo že vlitega v bron. Ogladovati in presojati so morali po skicah in kosih. Tudi glava se je vzela iz forme. Da bi videli splošni vtisk, so kip za silo sestavili in prišli do zaključka, da je cela stvar diletantsko modelirana. Nekateri detajli niso bili niti ortografski. Vsi presojevalci so bili zoper kiparja in njegovo delo. Costenoble je imenoval Zajca „Landschulmeister“, a ga je kritikoval blagohotneje nego Rathausky. Le prof. Fabiani se je toplo zavzemal zanj in ga zagovarjal proti odločno negativni kritiki Rathauskega, nakar mu je poslednji odgovoril: „Herr Professor, Sie glauben ja selbst nicht, daß das Monument gut ist.“ S tem, da se je Zajčev izdelek popolnoma zavrgel, so se razšli.

Končno pristavlja gospod Rathausky: „Mi smo sodili seveda samo tehnično. V koliko je Zajec pogodil Prešerna kot pesnika, jaz ne morem soditi, ker pesnikovih del ne poznam. Juror nisem bil in se zato tudi nisem poučil o njih. Čudno se mi samo zdi, da dela potem niso izročili drugemu, ker mislim, da imajo Slovenci vendar boljšega kiparja od Zajca.“

Prof. Hellmer.

Profesorju Hellmerju, najodličnejšemu kiparju dunajskemu, se mi je zdelo potrebno pokazati članek, ki je izšel v „Slov. Narodu“ dne 5. avgusta 1905 v polemiki proti kamniškemu „Našemu Listu“ — s katerim pa pisec teh vrst ni v nikakšni zvezi! — kjer stoji, da se je prof. Hellmer izjavil, da je „med slovenskimi kiparji na Dunaju daleko najbolj nadarjen Ivan Zajec“.

„Ali ste hoteli s takim pismom samo protežirati svojega učenca, ali je to pismo izraz vašega umetniškega prepričanja?“

Prof. Hellmer: „To, kar ‚Narod‘ poroča o meni, mi je popolnoma tuje. ‚Ein gewöhnlicher Zeitungsratsch!‘ Kipar Zajec je prišel k meni, prof. Zumbuschu in Kundmannu, da bi se ogledali spomenik in ga ocenili. Ko smo prišli v atelje, smo zagledali neki broniran kip v nadnaravni velikosti. Prisostvovali so še trije Slovenci, med njimi menda neki doktor z Dunaja. Spomenika v tej obliki nismo sprejeli (nicht akzeptiert). Po daljšem posvetovanju se je prišlo do zaključka, da naj Zajec spomenik nanovo modelira, in sicer pod nadzorovanjem in umetniškim vodstvom prof. Kundmanna, čigar učenec je bil.“

„Kaj vi mislite o umetniških zmožnostih gospoda Zajca?“
 „Na to vprašanje vam težko odgovorim. Videl sem samo to Zajčevo večje delo. Zakaj Zajec je bil v špecijalni šoli Kundmannov učenec in moj samo v splošnem kurzu, iz katerega pa se ljudi ne spominjam, ker se tu posamezniki še ne opredelijo tako, da bi si jih človek zapomnil. Zato seveda tudi nisem mogel dati odboru nikakšnega izpričevala o zmožnostih Zajčevih.“

„Ali smem ta razgovor z vami objaviti?“

„Kakor vam drago. Isto sem vam pripravljen potrditi vpričo več mož, ako jih pripeljete k meni.“

„Izdati nameravamo namreč neko strogo kritično publikacijo, brez ozira na to ali ona osebo, upošteva edino umetniške kriterije.“

„Rezultat takega izdanja bi mogel biti za Zajca zelo neugoden. Saj bi ga mogel dočela ruinirati.“

„Ne bojte se, gospod profesor, pri nas je tako malo za kritiko dovzetnih ljudi, da bo ostalo gotovo vse pri starem . . .“

Prof. Kundmann.

Želel sem vprašati tudi druge gospode, ki jih je odbor smatral za kompetentne, da sodijo o Prešernovem spomeniku. Toda vsled počitnic jih žal nisem mogel dobiti; tudi na tozadnevna pisma mi ni odgovoril drugi kakor prof. Kundmann. Poslednji je s prof. Fabianjem takorekoč soodgovoren za sedanjí Prešernov spomenik. Njegovo mnenje je torej treba upoštevati s tega stališča. Vrhutega se mi zdi potrebno pripomniti, da spada on k starejši šoli in da so njegovi špecijalni kurzi na Dunaju najmanj obiskovani. Izmed Slovencev sta se šolala pri njem samo Repič in Znider. Sicer je Kundmannov učenec tudi Ajlec, ali on se je vpisal pri njem za Nemca. Kundmannovo pismo iz Kastelrutha z dne 26. avgusta 1905 se glasi:

1. Das Prešeren-Denkmalkomitee hat mich seinerzeit ersucht, im Vereine mit den Professoren Kaspar Ritter von Zumbusch und Edmund Hellmer die in Ausführung begriffenen Arbeiten zu besichtigen. Wir haben damals gemeinsam einige Änderungen als notwendig erklärt und wurde mir die künstlerische Aufsicht übertragen.

2. Nach meiner Meinung ist Herr Zajec unter den *mir* bekannten slovenischen Bildhauern weitaus die stärkste künstlerische Potenz. Ihm ist von Natur aus eine lebhaft Phantasie verliehen, zu der sich auch Begeisterung und Schaffensfreudigkeit gesellt.

Schließlich muß ich aber doch bemerken, daß wir uns bei Beurteilung des neuen Prešeren-Denkmales vor Augen gehalten haben, daß die Ausführung des Werkes unbedingt nur einem slovenischen Bildhauer übertragen wurde.

Indem etc.

* * *

Kakor sem gori rekel, se jaz zaenkrat vzdržim vsake kritike novega spomenika. Dovoljeno naj mi bo samo konstatirati, da je končna sodba vseh neodvisnih umetnikov o Zajcu in njegovem delu *odločno negativna*. To, kar hvalijo na Zajcu njegovi pokrovitelji, je za neodvisne umetnike manj važnega in stranskega pomena. *Novi Prešernov spomenik je torej s strogo umetniškega stališča slab.*

Nastane pa vprašanje, zakaj je slab? Ali res nismo mogli Slovenci postaviti v sedanjí dobi svojemu največjemu možu boljšega spomenika? Kdor je čital z zanimanjem one partije gori navedenih intervjuov, ki se pečajo z odborovo manipulacijo pri tem spomeniku, temu to vprašanje ne bo delalo preglavic.

Sestavil se je iz *pozrtvovalnih* mož odbor za postavljanje Prešernovega spomenika ter dal inicijativo za nabiranje doneskov. Vsi ti moške so osebno pošteni in v svojih službah na mestu. Vse to je lepo in prav. Lepo in prav pa ni bilo, da so si lastili tudi umetniško znanje in na podlagi tega dozdevnega znanja sklicali razsodišče, v katerem ni razen gospoda Franketa sedel niti eden, ki bi imel o upodabljajoči umetnosti kak pojem. Razsodišče je prisodilo dvema kiparjema nagrade, eno v znesku 300, drugo v znesku 200 gld. Odbor pa, v katerem ni bilo nobenega umetnika, je mislil, da *mora* kar prvi boljši osnutek postaviti. Dal ga je v delo in pričel padati baš radi popolnega neznanja v umetniških stvareh iz ene zadrege v drugo. Pustil je, da se je vlil v mavec, razrezal in deloma že končno vlil v bron izdelek, ki se je *moral potem uničiti*, ker sta ga dve umetniški komisiji zavrgli. Ako bi se bilo delo umetniško nadzorovalo in presojalo v glini, bi ne ležali najmanj *trije tisoči goldinarjev* v Kruppovi livarni razbiti. Kdo je trpel to izgubo, je za stvar v principu irelevantno. Ako gošpod župan Hribar pravi, da je sam daroval toliko, kolikor znaša to, kar se je zapravilo,

potem se mora obžalovati, da ni daroval pri svoji znani radodarnosti za stoječi spomenik, ampak za razbite kose v livarni. — Da bi bili imeli stvar umetniško izobraženi ljudje v rokah, bi se bil sedaj zapravljene denar rajši porabil za pet, šest natečajev. Našim mladim, razvijajočim se umetnikom, ki potrebujejo — po besedah gospoda arhitekta Plečnika — ravno tako dela kakor kruha, da napredujejo, bi bila dana lepa priložnost, da se razvijajo in ustvarijo za našega najboljšega in največjega moža svoje — najboljše in največje. Čehi imajo razvitejšo umetnost od nas, imajo kiparje, ki so profesorji na akademijah, pa so nekočkrat razpisali natečaj za spomenik svojega velikega Husa. Razdelili so vsakokrat nagrade, a niso se uzadovoljili s prvim boljšim osnutkom, naj je tudi prišel iz rok umetnikov svetovnega imena, kakršni so Myslbek, Sucharda . . .

Čehi so narod, ki imajo umetnike, a so jih vredni, ker imajo tudi ljudi, ki umetnost razumejo in vedo prav ceniti.

Pri nas pa je tudi zanjo dan odrešenja. Dobili smo resnične umetnike, ki jih upoštevajo že v tujini strogoumetniški kritiki. In zato moramo imeti pogum in zaklicati glasno, da se bo čulo po vsej slovenski domovini. Tudi pri nas imajo poslej o umetnosti soditi samo ljudje umetnosti. Vi pa, ki ste dobri advokatje, profesorji, županje,* bodite to, a o umetnosti ne sodite več! Tam ste lajki, masa, publika kakor čitatelji pesnika ali poslušalci glasbenika.

In to je namen naše pričujoče publikacije. Kar se je zgodilo, se je zgodilo, a zgodilo se je tako in končalo s tako blamažo našega diletantstva, da se lahko nadejemo, da se je zgodilo poslednjikrat.

~~~~~

Zajčev Prešeren kot monument.

En sculpture comme en peinture, rien ne saurait s'isoler, car tout dépend de l'ensemble.

Medardo Rosso.

Monumentalna umetnost je umetnost velikega obsega in malo detajlov, to se pravi, da hoče povedati z malo besedami, z majhno navlako velike stvari in za to je treba mogočnih sredstev. Monumentalna umetnost je umetnost fora, krepkih, donečih, kremenitih potez, ki govore množici z neizbrisljivo silo, umetnost, ki govori iz stoletja v stoletje. Umetnost za razdaljo je, v daljavo sega njen glas, ne kot vonj intimnih umotvorov, ki vtonejo v distanci v zraku, da vidiš le neme obrise, ki ničesar ne pomenijo in ki jih oživi šele bližina.

V moderni skulpturi se je pojavil monumentalni zmisel z novo, pomlajeno močjo; moderna umetnost pojmuje veliko globlje in osnovejše monumentalnost kakor pa jo je baročna doba. V baroku se je razvil čut za zavito črto, za pentljo do vrhunca in prevladala je eleganca v toliki meri, da se je izgubilo jedro in je ostala le oblika, ki se je gojila do rafiniranosti. Tako je umetnost postala zunanja, izgubila je notranjo moč. To se kaže tudi pri spomenikih te dobe, kjer se pojavlja prenapolnjenost, obilica figur, ki služijo pogosto edino le v dekoraciji. Zavladala je *poza*, iskali so *portret* in obdajali ga z *alegorijami*, namesto

* Kar se tiče ljubljanskega gospoda župana rad priznam, da je on med sedanjo našo inteligenco redkejši mož, ki ima navdušenje tudi za idealne umetniške cilje, žal samo, da nima srečne roke pri izboranju mož, ki mu v tej stroki svetujejo.

da bi karakterizovali kip sam na sebi. Ideje niso izražale neposredno, v prirodni jakosti, podati so jo hoteli posredno; povedali niso besede same, nego opisovali so pojem s frazami. Spomenik vojskovodje je imel kot atribut Marsa, monument pesnika Apolona, za to da se je vedelo, kakšne branše je bil postavljeni junak. Tako so se delali spomeniki do najnovejše dobe.

Svež dih, dih iskrenosti in resnice je zavel v umetnost. Nova oblika, elementarna in silna se je prikazala na obzorju, rodila se je moderna umetnost. Iskala je poglobljenja v notranjost ter razlila sij nove, resnične lepote na človeštvo. Boj je bil hud, da je zmagala moderna, toda podlegla je stara, jecljajoča in klepetava struja v neprimerno kratkem času popolnoma in ravno na polju monumentalistike je ustvarila nova umetnost umotvore, ki bodo stali kot mejniki v zgodovini umetnosti. Rodin, Trubeckoj, D. Meunier, M. Rosso so prvoborniki in stvarniki tega velikega dela.

Moderna monumentalna umetnost je vrgla v kot zunanost, kostum in portret, neče proslaviti na junaku, ki mu postavlja narod spomenik, hlač in suknje, nego podati hoče njegovo *duševno veličino*, podati hoče njegovega *duha*, tisto količino, ki živi po smrti v človeštvu večno življenje. *Idejo* hoče upodobiti, ktere nositelj je bil tisti, ki se mu postavlja spomenik, *impresijo osebnosti* duševnega velikana in ne njegove osebe. Visoka misel njegova naj se zliva kot materijalna stvar gledalcu v dušo.

Pri modernem spomeniku je torej odvisno že od koncepcije, če bo delo monumentalno ali ne.

Treba je predvsem *koncentracije predstave*. Ves spomenik mora izražati eno misel, vsi deli se morajo zlivati v enoto, koje sestavine so med seboj nerazdružljivo zvezane, da ne morejo obstajati druga brez druge. Tako se doseže poglobljenje in iz poglobitve se razvije karakterizacija, živa in ostra, in umotvor govori in ni samo skupina slučajno skupaj nanešenih stvari.

Treba je *popolnosti*. Ničesar ne sme manjkati, toda tudi ničesar ne sme biti preveč, in vse mora biti potrebno. Moderna monumentalna umetnost teži bolj kakor v vseh prejšnjih časih po *priprosti* popolnosti.

Treba pa je tudi *silne in velike poteze*: umetnik naj povzdigne minljivo v večno. Pesniku ne bo dal navadnega človeškega izraza, kakor ga ima vsak drug državljani, nego iz sto in sto momentov ustvaril bo potom sinteze izraz, velik in abstrakten kot je abstraktna misel sama; tako je delal Michelangelo in Lionardo, tako dela Rodin in Trubeckoj. Maier-Graefe pravi v svoji „Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst“: „Rodinov“ Viktor Hugo je bil dovršen v onem trenutku, ko je našel čudovito pozicijo pesnikovo, Zevz-pozo genija.

Same ob sebi umljive so te zahteve in na delih velikih umetnikov pokažejo se čisto spontano. In zunaj v svetu stoje spomeniki narodnih velikanov in govore plamteče besede svojemu ljudstvu. — —

Ivan Zajec je zasnoval Prešernov spomenik po starem ter *ni položil subjektivnega Prešernovega izraza v delo*. Zamislil je spomenik *na zunanje*, spomenik, ki je toliko in toliko metrov visok in ima toliko in toliko figur. Podobno kompozicijo bi lahko uporabil pri vsakem drugem spomeniku, bodisi pri monumentu pesnika, filozofa ali pa državnika, in če bi ne bilo na monumentu Prešernove sohe, ne bilo bi ničesar Prešernovega na njem. Spominjam se pri ti priliki modela za Husov spomenik, ki ga je napravil menda Sucharda; kako je tu vse kipelo, kakšen polet je bil v koncepciji, kako drzno se je vzpenjal spomenik kvišku, kakor svobodna misel Husova. Na vrhu je stal Hus na grmadi v višavi (tako je označeno herojstvo in visokost njegovih idej), in enerzijsko husitskega

pokreta izražajo temnogledi, koščeni vojščaki spodaj ob vznožju. Hellmer je karakterizoval Goethejevo duševno suvereniteto v sedeči pozi, polni grandiozne majestete.

V Zajčevem Prešernovem spomeniku *ni enotnosti*. Vsak del je zase ter ni v organski zvezi s Prešernom samim. Genija se je predstavljal Zajc očitno kot figuro, ki ni subordinirana pesniku nego venča morda v imenu slovenskega naroda največjega našega poeta.

Zajc je projektiral Prešerna za park in spomenik tudi v resnici glasno zahteva zelenja in drevja. Tu pa se že nehuje absolutna monumentalnost ter se pričinja *dekorativna smer*, ki zahteva gotovih pritiklin. Skala, ta ogromna, mrtva masa, bi morala izginiti med zelenjem — to je tudi hotel Zajc — in potem bi stopila figura Prešernova bolj v ospredje in genij bi se vzdigoval izmed zelenja ter bi dobil nekoliko večji polet. V obče pa skala ne spada v Prešernov milieu, ker Prešeren ni pesnik idile in gorskih krasot.

Mi bi si pa želeli spomenika, ki bi oznanjal vsemu narodu duh Prešernovega duha in misel Prešernove misli.

Josip Regali.

Drama Prešernovega duševnega življenja.

Predaval dr. Ivan Prijatelj v „Akademiji“ na predvečer odkritja Prešernovega spomenika v Ljubljani dne 9. septembra 1905.

Kar človeka loči od ostale prirode, kar ga je dvignilo nad njeno naravno mehaniko, obstoječo iz vzrokov in posledic, to je njegov um. Um človeški dela, da je kralj stvarstva sam zase celoten kozmos, ki more v mali, od prirode podeljeni posodi vnesti cel svet, razumeti in deloma voditi tek svoje usode. Priroda se razvija in se ne zaveda principa, ki jo vodi, a človek ima iskro tega principa sam v sebi, ono božansko lučico, ki si dela sama pot skozi mehanizem svetovnega valovanja. Valovje se vali, iz celote svoje se dviga in v celoti svoji splahneva, in samo človek se vzpenja nad tem gibanjem, prodirajoč v daljavo z vekovečnim vprašanjem: „Kam?“ na jeziku.

S tega stališča bi se dalo govoriti glede slehernega človeka o drami njegovega duševnega življenja, zakaj v vsakem človeku sta dana elementa te drame, oni dve duši, ki ju čuti v sebi ne samo Faust, nego slednji človek: težnja zeliti se s taktom prirode in nad to težnjo emancipatorska tendenca nadvladati prirodo, pregledati, prehiteti jo in naslanjaje se nanjo prodirati v ono vedno zaželjeno daljavo, proti onemu neskončnemu cilju in koncu, h kateremu vedno stremiti sredi samozadovoljnosti vidnih pojavov je večna lastnost in potreba človeškega duha. Čim večji in silnejši je človek v svoji umstveni in čuvstveni konstrukciji, tem bolj sta izražena v njem ta dva elementa in tem večje sile so potrebne, da ustvarjajo med njima ravnovesje in ono harmonijo eksistence, brez katere ni samo nikake velikosti, ampak tudi žive organizacije ne. Prešeren je bil velik človek, in zato smemo po vsej pravici pričakovati, da je bilo njegovo duševno življenje drama, polna pomenljivih peripetij.

Slepa priroda je v človeku izpregledala, ker se je zavedla do svojega viška. In človeku se je odkrila smer in pot brez konca. Odtod človeško hrepenenje

po brezkončnosti, njegov sveti nemir, ki ni nič drugega ko domotožje človeške iskre po praluči, človeškega principa vseiznačenja po večnem vseidinstvu, človeške, od razvoja odvisne in pogojne sinteze po absolutni sintezi. To pot neomejenega vsespoznanja, napolnjevanja se z globinami in višinami pozna v prirodi samo človek in zato mu brez nje ni človeškega življenja. To je njegova božja pot, ki na nji nahaja uteho nemiru svojega duha in cilje novih hrepenenj, pogoje neprestanega gibanja, ali kar je isto: življenja. Kakor vsakdanjega kruha za telo, tako potrebuje človek za svojo dušo te božje poti, ki se imenuje *spoznanje*. — Na pot spoznanja pa vodijo človeka tri steze: *predmeti*, katere more opazovati, raziskavati in preizkušati, *razum*, s katerim človek doganja splošna svojstva in medsebojne razmere stvari in pojavov, in umstvena intuicija ali *vera*, na katero se opre človek tam, kamor ne more več razum in ustvarja na podlagi realnih dedukcij nadnaravno nazornost. Da je človeku mogoče duševno živeti, mora imeti odkrite in proste vse te tri steze, vodeče na božjo pot njegovo. Ne sme se mu zgraditi niti ena, niti druga steza, ali — kakor pravi Goethe — človek mora biti na znotraj brezmejen. Drugače hira, ali pa obupuje v življenskem boju. — Ako pogledamo v zgodovino filozofije, pa vidimo, da so se vrstile dobe, ko se je ta ali ona steza razvpila ali naravnost zgradila in prepovedala. Ko je še neomejeno vladalo bogoslovje, je bila odprta ljudem samo pot vere, slepe in brezpogojne, kolikor mogoče daleč oddaljene od „vlačgarske“ ulice razuma in še bolj od skoro pozabljene in zarasle steze naučnega znanja. Minilo je nekaj stoletij, zavlada sta razum in znanost ter vzela veri dobro ime, jo osmešila in odrinila na stran. A ni trajalo dolgo, pa sta se prejšnja zaveznika, filozofija in znanost razprla tudi med seboj.

Vse to pa se je vršilo v onem hramu, ki se imenuje splošna človeška kultura in ki se gradi in raste vedno zaporedno. Da napreduje ena stran, se zanemari druga. V človeku nefilozofu po poklicu, v živi človeški zavesti, ki ni nastavljena pri tem strokovnem delu, pa so bile vedno in vselej odkrite vse tri steze. Seveda ni človek nikoli zatajil, da je produkt svojega časa in sostanovalec splošnega doma historične, razvijajoče se kulture. Ali naj je tudi človek nefilozof hodil po stezi, akreditirani od tega ali onega sodobnega kulturnega stremljenja, ako drugzega ne, je vsaj čutil nedostatek in ožino, tesnobo in zatohlost smeri, po kateri je hodil s svojim časom. In čim samostojnejši, čim večji je bil, tem odkritejše in določnejše je to priznal. Velik človek ni bil nikdar fanatik, zakaj fanatiki so samo prvoborniki kake praktične „struje“ in duševni slabiči, njih poslušna čreda. Ali porajajoči se novi duševni pravec je vtisnil vselej pečat ekstremnosti vsej svoji sodobnosti: nasprotujoči stranki pretirano reakcionarnost, napredujoči zaletelo agitatorstvo in celo velikim duhovom je zmotil harmonijo njih duševnega razvitka.

* * *

Bila je prva nesreča za Prešerna, da je rasel v taki prehodnji dobi, kakor je bil začetek devetnajstega stoletja, ko se je toliko starega podiralo, pa ni bilo še nič definitivno podrtga, ko se je toliko novega porajalo, pa ni bilo še nič končno porojenega. Osemnajsto stoletje je bilo omajalo največjo univerzalnost, ki je bil kdaj z njo obje človeški duh — ono podrobno dodelano in pretkano stavbo, ki jo je dobro nazval ruski filozof Solovjev „abstraktni klerikalizem Rima“. Nekaj podobnega je bila na političnem polju iz istega Rima izišla starorimska imperija. In ne da se tajiti, da sta si bili obe imperiji v svoji strukturi, ne samo

v krajevnem, ampak tudi v krvnem sorodstvu. Razpadati sta začeli obe, kakor hitro so se ljudje zavedli individualnih pravic in dolžnosti vsakega živega organizma: večnosti samostojnega stremljenja. V človeštvu ni nič končanega, gotovega in dogmatičnodognanega, ampak vse nastaja in se izpopolnjuje. „Tako kakor se zunanja природа korakoma odkriva umu človeka in človeštva, vsled česar moramo govoriti o razvitku znanstvenega preiskovanja, tako se odkriva tudi notranji božanski princip človeški zavesti le korakoma in nas sili govoriti o razvitku religioznega iskanja in mišljenja,“ pravi drugi ruski filozof Bulgákov. Češko in germansko ljudstvo sta se prva zavedla teh individualnih pravic in dolžnosti svojih in izvršila reformacijo. Na Francoskem je bila reformacija, po kateri je stremila galikanska cerkev, zadušena s silo, zato pa je tam prišlo — ne najmanj iz tega vzroka — do revolucije. A revolucija je katastrofa, ki skoro vedno glavni in normalni tok najbolj zadrži in diskreditira. In res je francoska revolucija prišla na korist samo stranskim, ekonomičnim in socialnim motivom, normalnemu razvitku človeškega duha po osamosvoji pa je naravnost škodila. Spravila je v slabo ime svobodni poriv duha, katerega se je delalo odgovornega za vse okrutnosti živali v človeku. Posledica tega je bilo, da je človeštvo klonilo duhom in zamenjalo svobodno stremljenje s cerkveno poslušnostjo in udanostjo. — V Avstriji se je ta preobrat izvršil pod vladavo Franca I. in njegovega kancelarja Metternicha. Naši državi so se pridružile še druge. Nastala je doba kongresov, na katerih so sklepali raznim cerkvam pripadajoči vladarji državnovladne norme v duhu strogo cerkvenevske poslušnosti. Jezuiti, največji prvoboritelji rimske univerzalnosti, poprej izgnani iz Avstrije so dobili zopet vstop pod formo liguorijancev in redemptoristov. Šolstvo je prišlo zopet v roke redovnikov, cerkvene formalnosti so se zapovedale od države.

Tudi na naši mali slovenski zemlji so se ob tistem času stvari izpremenile v tem zmislu. Duhovščina, takrat glavna reprezentantinja kulture naroda, pri katerem je morala ostajati kakor pastir pri čredi — posvetna inteligenca se je vzdajala po nemško in se je tudi pretvarjala v Nemce — duhovščina je bila v oni dobi pri nas skoro izključno janzenistična. — Janzenizem je bil za slovensko javno življenje na prelomu osemnajstega in devetnajstega stoletja velikanskega pomena, in samo obžalovati je, da nimamo o tej važni duševni struji nikakšnega znanstvenega dela (pač pa smo dobili, in to v zadnjem času, žurnalistično polemiko o njem, kar značilno osvetljuje resnost našega javnega življenja). Že Čop je pisal leta 1831. Šafarjku, namenjenemu izdati slovensko literarno zgodovino o janzenizmu: „Die Sache wäre zu berühren, weil sie auf die Bildung unseres Volkes einen wesentlichen Einfluß hatte . . . Diese geläuterten religiösen und moralischen Ansichten, denen seit Bischof Carl Herberstein bey weitem der größte Theil der krainischen Geistlichkeit huldigte und meistens noch huldiget, und denen man die religiöse und moralische Bildung des krainischen Volkes, durch die es sich von seinen slawischen und nichtslawischen Nachbarn *auszeichnet*, zunächst verdankt, werden gewöhnlich *jansenistische* genannt . . . Čop tukaj govori o janzenistih — to se vidi iz poznejšega citata, ki ga navaja iz konverzacijskega slovarja — kot o religiozni struji, kakor se je bila razvila na Francoskem in je še bila trdno sklenjena, organizirana, živa in močna. Istotako bi se moglo govoriti o naših prvih janzenistih ob koncu osemnajstega veka, o kakem Herbersteinu in Japlju, ki sta zvesta jansenističnim načelom: utrjati pobožnost in ne samo zunanjo političnoversko zavednost, dala v roke Slovincem prvo katoliško sveto pismo, česar niso bili vstanu storiti „die eigentlichen Musensöhne, die Jesuiten“ — citat je zopet iz Čopa — v teku celih treh stoletij.

Zraven pa sta lahko sedela pri eni mizi z učencem francoskih racionalistov — Cozjom in pristašem dunajskih prosvetljencev — Linhartom.

Janzenizem Prešernove dobe pa ni bil več prejšnji in ni več živel kot sklenjen religiozni nazor, ampak se je živel samo še od odlomkov, poprejšnje janzenistične rigoroznosti, ki jo je tiral do skrajnosti. V tej ozkosrčni strogosti se je zakrknil in postal pod vplivom vseobče zunanje reakcije najgrobejši ob-skurant. Japelj je še prevajal sveto pismo ter se zraven pečal z lepo književnostjo in skladal celó jako vesele in okrogle pesmice. Ravnikar, duša janzenizma Prešernove dobe, je že izdajal samo ascetične knjige in je v njih, in samo v njih, izvršil celo prepород slovenske proze, nalogo, ki jo je bil dobil od svojega učitelja Kopitarja, ki ni pisal slovensko. Ta janzenist je osnoval novo slovensko prozo v — molitvenikih, in nič ga ni ženiralo, dodajati kaki „sv. Maši“ filološki predgovor. Ravnikar je postavil od Kopitarja dobljeno pravilo: Ne zapiši nobenega stavka, dokler nisi uverjen, da ga bo razumel vsak kmet. To navodilo je prevzel od Ravnikarja njegov učenec Metelko in od tega Metelkovci, ti najbolj ozkosrčni janzenistični molitvenikarji in pristaši najgrobje kmetiške utilitarnosti, oni, ki so v osebi „pisarja“ mlademu Prešernu govorili:

„Balade pet' je mlatva prazne slame,
je reč pohujšljiva in zapeljiva . . .
Poj rajši to, kar treba je pri hiši,
za hleve treba, treba je na polji,
poj to, kar kmet in meščan s pridom sliši.

To so bile razmere časa in kraja, ki niso mogle ostati brez vpliva na duševno organizacijo našega pesnika. Vrhutega je bil Prešeren v dobi svojega razvitka v neposredni bližini torišč, odkoder so se uvajale te razmere. Bil je v drugem letu filozofije v Ljubljani, ko je tu zboroval kongres, na katerem se je sklenilo še nadalje odganjati narode s silo od zakonodajstva in tronov ter jih s pomočjo cerkve držati v slepi pokorščini. Prihodnje leto je bil na Dunaju, odkoder so bežali učenjaki, ker je bila postavljena znanost pod kontrolo dvornega župnika Frinta. In naposled je prišel še v redemptoristično vzgajališče in učilišče — v Klinkowströmov zavod za učitelja. Tu je moral biti dan na dan priča največjega omejevanja individualnosti, ki se je prakticalo v imenu vere v onega Boga, ki je dal človeku individualnost njegovo. Lahko si mislimo, kaj se je moralo goditi v duši mladega učitelja, kadar je prišel Klinkowström, poklical učenca predse in ga — zvesto po reku sv. pisma: „Kdor palice ne rabi . . .“ prav pošteno našvrkal ter mu nato zaukazal poklekniti in se zahvaliti Bogu za prejeto dobroto („für die heilsame Bestrafung“). Vse to je videl mladi jurist, in izvestno je čutil, da ta vzgoja v božjem imenu ne vzgaja ljudi, ampak uboge duševne pokveke („erzeugt nichts als Heuchler“, pravi njegov kolega Gollmeyer). Kako se je tu omraževalo mladim ljudem religiozno čustvo in kako so nadarjenejši učenci v tem zavodu mislili o veri in ljudeh, ki bi morali ohranjati religiozno čustvo v mladini živo, se vidi iz vsega pesniškega in političnega delovanja učenca Klinkowströmovega in prijatelja Prešernovega, strastnega slobodnjaka Anastazija Grüna, v čigar beležnicah iz one dobe se nahaja karikatura duhovnika v komičnem položaju, ko mu je veter odnesel širokokrajni črni klobuk in — puščico za denar.

Umevno je, da to niso bile razmere, ki bi bile vzgojile in razvile v človeku normalno duševno organizacijo. Po oni stezi človeškega duševnega življenja, ki sem jo poprej imenoval stezo umstvene intuicije ali vere, so se mladi, razvijajoči se duhovi vodili, ali bolj nasilno gnali na tak način, da se je morala v mladih

dušah ta svetla pot spraviti v slabo ime. Zraven pa se je na drugih dveh, človeku ravno tako potrebnih stezah, ljudi od zgoraj na vse mogoče načine oviralo in omejevalo v njih svobodnem gibanju. N. pr. v gledališče ni smel nikdar nobeden učenec in tudi učitelj ne. In drugih knjig kakor molitvenike tudi ni smel čitati. Razume se, da se je morala iz teh enostranskih razmer razviti druga

enostranost. In v resnici se je pojavila druga krajnost, ona v Avstriji takrat tako razvita duševna smer, ki se imenuje „Freigeisterei“. Da je bila to samo plitva zaletelost, se razvidi že iz tega, da niso nje avstrijski pristaši niti v filozofiji, niti v znanosti ustvarili skoro nič, ki bi moglo računati na obstanek. Bilo je to samo svobodnjaško navduševanje, gola opozicija, protestirajoča gesta. Svoboda je bila v Avstriji sploh prepovedana in mlada inteligenca se je navduševala za svobodo sploh. In to se je imenovalo „Freigeisterei“.

Ta struja je dosledno omalovaževala religiozno stremljenje po najvišjem idealu, kompromitirano od oficialne religije, stavila je vse svoje upe in včasih naravnost pretirane nadeje v mlado, baš takrat zakipelo znanost, katere prvi smeli razvitek so ljudje poznali, ne pa njenih mej. In pa filozofija, zlasti nemška, živeča takrat svojo klasično dobo, je kolikortoliko vplivala na slednjega izobraženca. A tu je zanimivo, da se ni obračala toliko pažnja na one točke nemške „idejne“ filozofije, ki so pomenile stalno pridobitev: niti na Kantovo teorijo spoznanja, niti na Heglovo, Schellingovo, Fichtejevo vsestransko stremljenje po absolutu. Nasprotno: ona doba se je oberoč oklenila tega, kar nemška filozofija imenuje kontinuiteto objektivnega duha, ali kar se od Descartesa sém imenuje: večnost progressa (progrès à l'infini). Po tej doktrini je bila nadnaravnost prognana iz človeške duše, in empiričnost, obdajajoča nas vidnost se je proglasila za edino eksistirujočo in neodvisno. Ker pa se človek ni mogel popolnoma odreči vseh religioznih stremljenj in zlasti ne zahtev svoje „notranje brezmejnosti“, je dobil razvitek, progres znak večnosti. Perspektiva brezmejnosti, ki je pravzaprav samo na stezi vere, se je na ta način pripisala stezama, ki vodita skozi omejeno realnost: stezi umstvene spekulacije in preiskujoče znanosti, ki sta navezani na predmete.

Posledica tega je bila vera v raj na zemlji, vera v to, da ves človeški razvitek zavestno in nezavestno stremi k vedno večji popolnosti, da zlati vek ni za nami, ampak pred nami. Prejšnjo vero v nebesa je nadomestila vera v „Zukunftstaat“, staro religioznost novi utopizem. In čim bolj religiozen, v vseh stvareh in pojavih sub specie aeternitatis delujoč in iščoč je bil poprej duh, tem vnetejši vernik utopizma je postal sedaj.

I.

Toliko se mi je zdelo potrebno omeniti kot prolog v Prešernovo dramo, da se spozna struga, ki se je vanjo vlil ta krasni vrelc, ki je prikipel iz osrčja slovenskega plemena.

Zar mladega, svežega naroda in lastnega prirojenega genija je nosil v sebi, ono večno iskro, ki jo imenuje v nemški pesmi na Čopovo smrt „die innere Glut“, oni sveti nemir, nebeško hrepenenje, domotožje vjete iskrice po večni luči, o kateri pravi v isti pesmi:

„Es trieb dich ewig vorwärts, unverdrossen
hast du gekämpft, bis du den Sieg errungen,
bis sich des Lichtes Pforte aufgeschlossen.“

V vseh stvareh in pojavih jo je odkrival in se potem zavzet vračal k njenemu praviru „von der Welt begeisterungstrunken“. Zakaj da je živo čutil ta najvišji ideal, kaže najbolje ravno ta pesem na sorodno dušo, kjer stoje znamenite besede:

„Der Weltgeist sandte aus der lichten Halle
dich abzurufen zu des Lichts Genossen
den Genius ab; im hellesten Kristalle
der reinsten Woge löscht' er aus den Funken,
auf daß er rein zurück zum Urlicht walle.“*

* Sploh je odkrival naš pesnik najintimnejše globine svoje duše baš v posmrtnicah svojim prijateljem. Tako je eden najvernejših izlivov Prešernove duše citirana nemška pesem

Miru ne najde v stvareh, komur „Bog pevski duh je vdihnil“, in srečnega se ne čuti v tesnih razmerah vidnosti človek, ki je na znotraj brezmejen. Zato

„peti on ne jenjal
Grab'te d'narje vkup gotove
in kupujte si gradove,
v njih živite brez trpljenja!
Koder se nebo razpenja,
grad je pevca brez vratarja,
v njem zlatnina čista zarja,
srebrnina rosa trave.“

Te krasne, najčistejše simbole je pač mogel najti samo najglobokejši duh, ki je mogel prodreti skozi predmete in se zagledati v večnost. Kdor je videl take perspektive, ni našel več miru v stvareh in pojavih:

„Ich weiß, du standest einsam, unbeglücket,
daß dir, wie mir, nicht Ruhe ward hienieden.“

Prešeren je bil globoko idealistična natura. Večno iskanje, sveti nemir, neumorni trud so znaki take duševne strukture, a užitek in plačilo mu je — *jasnovidnost* preko najdaljših distanc. S tega stališča idealista-jasnovidca imenuje pesnik one, ki delajo samo za realno plačilo, „ki samo vedo, kaj posojila neso, kaj hiše, polje, kaj kupčija“ — „*stepe* modrijane“. In s ponosom se zaveda, da je s svojimi „Čebeličarji“ pričel novo dobo, ko je zmotil s svojim idealnim delom Slovence, ki so jih poprej „vabile samo sence košate, stezice zložne, cvet dišeč po medi, sad brez potu“.

Tak je bil Prešernov duh v svoji prirojeni genijalni čistosti in nedotaknjenosti. Ali kako rano je že položila nanj sodobnost pečat svojih pogojnih, časnih in praktičnih stremeljenj! Najprej dunajska „Freigeisterei“, ono brezpredmetno in brezciljno svobodoumje, želja iti povsod, ker ni bilo dovoljeno nikamor, in ki ravno zaradi te meglene splošnosti ni šla nikamor. To je bil samo krik v zatohlosti. Kakšen krik je to bil in po čem, to je bilo ljudem vseeno. Da se je ta časovna duševna smer polastila tudi Prešerna, vemo iz njegovega življenjepisa, vemo pa tudi iz njegovih pesmi. Ena izmed prvih njegovih pesmi, nastala še v dunajskih dijaških letih, je preloga Körnerjeve: „Licova strelci“. Prešeren jo je preložil v strogem freigeistovskem razpoloženju, v katerem ni niti opazil, da je skrajno nemškonacijonalna. Prevel jo je zato, ker plamt iz nje takov neomejen plamen svobode. Dasiravno to „*nemških* je strelcev trop strašan“, je mlademu Prešernu vseeno neizmerno simpatičen, ker hoče en gros kar vse „rabeljne zatret“ in tirane“.

Tak je prišel Prešeren v svojo domovino, v provincijalno zakotje, odkoder se je hrepeneče oko zaman oziralo po daljnih vidikih. Tesno je bilo tu sredi zakrknjenih psevdोजanzenistov in mrak se je zgoščeval nad deželo. In ni ga bilo mesteca, ki bi bil človek zastavil nanj trden korak. Poizkusi ustanoviti tla zavednonarodne in svobodne kulture so ležali daleč v preteklosti kot slučajni, plavajoči otočiči. In kot boječi in nedoločni obrisi so se izgubljali na njih sledovi Cojzovih, Linhartovih in Vodnikovih nog. Najti njihove stopinje in nadaljevati

na smrt Čopa. In samo obžalovati je, da se še do danes ni našel slovenski pesnik, ki bi te krasne glasove preložil, da bi jih ne pogrešala slovenska literatura, zakaj slovenske so v najgobjem utripu svojem in njih nemška oblika je pač samo zunanja obleka.

njihov pot v svitu svojega lastnega ideala, je bilo skoro nemogoče. Zato vidimo Prešerna, da ne „hodi“ za nikomer, niti za Vodnikom ne. Duša mu je bila tako velika, tako bogata, tako prekipevajoča, da se je mladostno izlila v strugo, ki si jo je sama naredila tako skozi jezikovna kakor idejna in umetniška tla. Da ta izliv ni bil normalen slovenski fakt, da je bil to fakt Prešernov, fenomenalen fakt genija, ki ni bil imenovalc vsote tedanjih slovenskih števcov, se je kmalu pokazalo. Zakaj ostal je slučajen v razvitku slovenske literature, kakor je ravno slučaj pojav genija.

Tu, na polju produkcije, kjer bi bilo za nadaljno normalno delovanje tako treba primerno dvignjenega in razvitega milijeja, je ostal Prešeren vzvišen in samotni. Ne tako v svojem lastnem duševnem življenju. Že na Dunaju smo videli, da je bila ožina časa napravila iz njega opozicionalca, uporabljajočega vso svojo aktivnost za odiranje tesnobe brez določenih, krepko očitanih smeri. V Ljubljani so se valovi obskurantizma strinjali nad samostojnim plavalcem še tesneje, in plavec je menil, da se reši, ako samo maha okrog sebe. Njegov jasni, določni cilj, za katerim se je v mraku noči samostojno spustil v morje, mu je sicer izginjal izpred oči, a mislil si je: treba je samo plavati, rezati samogoltne, nivelirujoče valove, pa se bo prišlo do kateregasižebodi cilja in razsvita. Na tistem praporu duha, ki je nosil od prirode napis: „v imenu najvišjega ideala“, je napisal Prešeren pod vplivom časa in razmer kakor Hercen, Prešernu po duhu soroden Rus: v imenu vsestranske logične svobode, v imenu neomejenega mišljenja, ki se sme dotekniti vsake stvari.“ In zato je mogel z vso pravico zaklicati: „Srce je prosto!“ Prosto in neodvisno je ostalo od sodobnega mraka, prosto pa je postalo tudi od pravic in dolžnosti neprestanega stremjenja po najvišjem idealu. Neutešno hrepenenje po najvišjem — to kar pesnik imenuje „strah“, sta izginila, a izginila mu je tudi ona visoka uteha, ona sreča in oni mir, ki jih je mogel uživati samo na tej višnji poti hrepenenja in iskanja. In takrat je napisal one štiri vrstice, ki so imele v prvi obliki naslov: „Prosto srcé“ in naslednje besedilo:

„Sem dolgo upal, se dolgo bal;
slovo sem upu, sem strahu dal.
Srce je prosto; — mirno, srečno ni.“

In kmalu nato je pripisal k tem trem še četrti verz:

„Nazaj si up, nazaj si strah želi.“

A preden mu je iz duše priklopela ta poslednja želja po prejšnjem upu in strahu, je prestal v svojem duševnem življenju težko in najusodnejšo krizo. Priti je moral prej do razočaranja v oni veri, ki sem jo gori imenoval utopizem. In to razočaranje je bilo tako veliko in pomembno, da je pesnik po pravici postavil omenjene štiri stihe na čelo vsega svojega življenjskega dela.

Kakor njegova doba je bil tudi Prešeren zamenjal nadzemsko, večno perspektivo s pozitivno vero v takšno bodoče razmerje realne faktičnosti, ki bo človeštvu prineslo raj na zemlji. In kakor njegova sodobnost je tudi on veroval, da priroda in zgodovina vodita k temu idealu, ki je edini vreden, da veruje vanj misleč človek. Kakor njegov čas je tudi Prešeren veroval edino v to praktično prirezano večnost razvijajočega se človeštva, njega neprestani progres, ki v njem živi vsaka krepka individualnost dalje. Ves historični proces se vrši razumno, stremeč k svoji razumni popolnosti na zemlji.

Ta nazor je Prešeren izrazil v posmrtnicah, posvečenim kulturnim delavcem. Tako pravi v nagrobnem napisu Korytkovem:

„Der Mensch muß untergeh'n,
die Menschheit bleibt; fortan
wird nur das besteh'n,
was er für sie getan.“

In v pesmi „V spomin Valentina Vodnika“ ne poveličuje onega večnega „notranjega žara“ pesnika, ki je bil tako srečen, da ga je mogel izraziti in uveljaviti, ampak proslavlja v njem oni človeštvu koristni korak, s katerim je pesnik ljudi približal k pozitivnemu idealu. Ta korak je za njim ostal in človeštvo ga hrani v „slavi“; i samo v tej slavi živi pesnik drugo, prerajeno, večno življenje:

„Tak pevec se trudi,
samoten živi,
se v slavi, ko zgrudi
ga smrt, prerodi.“

Vera, ki jo je delil Prešeren s svojo dobo, živi še danes široko razširjena v nekaterih evropskih glavah. Krasna je, humanitarna, prelestna in mehka ko melanholija. Kolikokrat smo jo videli to čudovito usmiljenko zlasti v Rusih! S Hercenom je hodila z očmi, zaverovanimi v zapad in njegovo kulturo, v katero je veroval „ko kristijan v nebesa“. In v zadnjem času je zatiskala oči enemu najlepših in najčistejših umetnikov sveta — Čehovu. V njegovi drami: „Tri sestre“ govori Veršinin naslednje besede: „Črez dvesto, tristo let bo življenje na zemlji neizrečeno lepo, čudovito. Človek brez takega življenja ne more živeti, in ako ga doslej ni, ga moramo predčuvstvovati, čakati, misliti, pripravljati se nanje; in zato moramo več videti in več znati, nego so videli in znali naši dedje in očetje.“ — V „Stricu Vanji“ pa nam predstavlja Čehov precej v prvem dejanju zdravnika Astrova, sedečega z zaprtimi očmi in sledečega svojim glasnim mislim: „Oni, ki bodo živeli za nami črez sto, dvesto let, ali se bodo spomnili z dobro besedo nas, ki jim pripravljamo pot?“ Jesenski večer je . . . Tišina, dež in vihar od zunaj, a okrog njega cveto „jesenske rože — čudovite, žalostne rože“. — Pravijo, da se je Čehov smehljaj, ko je umiral. Ali zato, ker je užival sladko zadoščenje svojega pozitivnega ideala in ga predokušal? Težko. Verjetnejše je, da je bil poln moške resignacije nad tem, da zanj ni več daljne, vabeče zvezde, da je široko vsemirno obzorje in vse okrog njega — hladno in prazno. In ta nasmeh je moral biti bridek, kakor je bridka po Voltairejevih besedah najvišja zemeljska resnica. — Zakaj tako je završil svoj zemeljski pot tudi njegov rojak, sijajni duh Hercen. Ali on je bil že dolgo pred svojim koncem spregledal pozitivnega boga, boga brezkončnega progressa, in spoznal, da je raj progressa utopija in prejšnji njegov bog samo — malik. Takrat je zapisal naslednje besede: „Niti priroda, niti zgodovina ne gresta nikamor, marveč sta pripravljene iti *po vsod*, kamor se jima ukaže, ako je to le mogoče, t. j. če ju nihče ne ovira.“ „Brez programa, brez smeri, brez neizogibne razrešitve je raztrgana improvizacija zgodovine pripravljena iti z vsakim. Vsakdo more vložiti vanjo svoj stih; ako se dobro sliši, bo vstal *njegov* stih, dokler se pesem ne bo pretrgala in bo preteklost brodira v njenem mozgu in spominu.“ „Ako se vprašamo po cilju in namenu vsega, potem je cilj vsega živenga — smrt.“

In s čudovitim lirizmom in odkritosrčnostjo pripoveduje Hercen, kako je začel po tem razočaranju v pozitivni veri v njegovi duši vstajati na mestu po-

rušenih iluzij — obup: „Ničesar več ne čakam in po tem, kar sem videl in okusil, se nad ničemer več ne čudim in nad ničemer več posebno ne veselim. . . Vse mi je postalo indiferentno. Ne želim si posebno niti jutri umreti in tudi ne dolgo živeti; naj pride konec tako slučajno in brezmiselno, kakor je prišel začetek. Zakaj vse, kar sem iskal, sem našel, celo priznanje sebeljubnega sveta, a obenem s to dosego sem izgubil vse, v kar sem veroval in po čemer sem hrepenel. . . Pogosto v minutah obupa in slabosti, ko je v meni prekipevala bridkost, ko se mi je celo življenje videlo kot ena nepretrgana pomota, ko sem izgubljal celo vero vase, v *poslednje, zadnje* — so mi prihajale v glavo misli: Zakaj nisem vzel puško prvemu delavcu in ostal za barikado. Nenadoma zadet od krogle bi bil odnesel s seboj v grob vsaj dva, tri verovanja.“

Zakaj citiram te besede iz ust ruskega pisatelja? Zato ker ilustrirajo celo dobo, zato ker je bilo med verniki pozitivnega utopizma malo tako velikih mož, ki bi tako do konca izmislili ideje, v katere so prisegali, in ki bi svoje rezultate tako odkrito priznali. Hercen je bil tako velik. Drugi je bil Byron, ki je tudi pričel z idealističnim „Snom“ in končal s pozitivistično resigniranim priznanjem, da „izhoda ni“. Tretji, ki v tem brezobzirnem priznanju ni bil nič manjši, pa je bil naš — Prešeren.

Videli smo pesnika v „Glosi“, spoznali v sonetu „Vi, ki vam je ljubezni tiranija“ kot idealista, hrepenečega po brezmejnem idealu in absolutni lepoti. V tem svojem stremljenju ni našel med svojimi, duševno nerazvitimi rojaki nikakih opor. Tu je videl najkrajše kramarsko računanje s faktom samim in duševno življenje iz rok v usta. Takrat je še takšen nazor mirno registriral in na besede:

„Slep je, kdor se s petjem vkvarja,“

pristavil z lahno vzvišeno ironijo:

„Modri (!) Kranjč mu osle kaže.“ (I. natis.)

Kaj je bilo njemu za ta mali, ozkosrčni kaos kratkovidnih ljudi, hlastajočih po drobnih koščkih vsakdanje hrane! On je bil vendar stanovalec svetovne kulture, ki je imela sijajne, velike cilje splošnega bratstva na zemlji, na naši ljubi zemljici, sredi te sedaj še neurejene, a k vedni izpopolnitvi stremeče faktičnosti. Treba je samo poprijeti se te dejanskosti in ne stremeti za nadzemskimi himerami. — Kakšno srečo je prinesel ta evangelij takratnim malim duhovom, onim, ki se tako dobro počutijo v stvareh in pojavih, ne vprašujoč po njih vzrokih, gibalih in namenih. Meščanček cele Evrope se je oddehnal, da ni več drugega, nego stvari in on v njih, in da sme in more ravnati s stvarmi tako, da prinašajo njemu kolikor največ zadovoljnosti in užitka. Neki nadzemeljski, poprej samo navezani mu ideal resnice, dobrote in lepote, katerega se je itak samo bal, je bil odpravljen z obzorja in odpravljeno je bilo absolutno merilo. „Človek je merilo vseh stvari!“ se je razlegla parola, in buržoazna kultura se je začela rediti od sreče.

Ne tako oni, ki nosi v sebi neugasljivo iskro večnega spoznanja. Ta je skoro prodrli skozi vso realnost, odkril v njej vso slučajno, od egoizma gnano mehaniko njeno, in za njo — prepad, brezno, temo. Na tak način prikrajšana pot je pokazala, da je skoro zmanjka, ako gre po njej dosleden in močan duh. Pot se je izgubila v nič, pred dušnim pogledom pa je zazijalo brezno.

Ali tako daleč so prodrli samo veliki duhovi. V Rusih Hercen, pozneje Dostojevskij in Tolstoj, v Slovencih Prešeren. — Takrat namreč, ko je vladala

okrog njega v domovini največja tema in silno težka realnost, in je bil pesnik že vesel, da so vsaj predmeti ob potu, ob katerih more iti oprimši, takrat je bil pozabil kakor ves njegov čas, da je visoko gori solnce. In zahrepenel je po bližnji, „samozemeljski“ svetlobi lune, zadovoljil se je s svetilom, ki dobiva svojo luč od solnca. In Prešeren se ne straši povedati, kaj je zagledal pri tej luči:

„Tam vidi gnezditi strupene gade,
in tam brlog, kjer ima tigra mlade,
vzdig'vati vidi leva jezno glavo.“

Mladenič, ki ni bil buržoazno samozadovoljen, ampak ki ga je „gnalo gledat“, spoznavat, prodirat dalje in dalje, je izpregledal globoko resnico, ki se glasi: ako se človek omeji samo na vidni svet, na to, kar je pod posrednim svitom lune, tedaj mu

„Zija nasproti
življenja gnus, nadlog in stisk ne malo,
globoko brezno brez vse rešne poti.“

Kdor je priznal nad seboj avtonomnost zemlje, kdor se je potopil v takt prirode, mora biti slep ko priroda, ako hoče dalje stremiti. Spoznanje mu odkriva, da je samo žoga brezmiselnega in egoističnega kaosa in samostojno njegovo delo brezuspešno. In oni pesnik, kateremu je bil prej „grad brez vratarja“ — brezmejno hrepenenje po vsespoznanju — največja uteha, on nosi sedaj to božjo iskro kot breme:

„Wohl ihm, dem Freund geblieben das Erkennen,
die gift'ge Frucht, gereift am Baum der Sünde!
Warum kann von den Augen weg die Binde,
die mir die Strahlen barg, die nun so brennen?“

Das Leben würd' ich lebenswert noch nennen,
denn wahrlich, hoffen kann ja nur der Blinde,
daß, was er Gutes wollte, Herzen finde,
die 's nicht verdreh'n, verketzern und verkennen.

Der Blinde nur kann glauben mit den Toren;
wer das Talent, das ihm ward angeboren,
vergräbt, nicht wer es nützet, sei verloren.

Nur ihm sind nicht gelähmt des Geistes Schwingen,
wer blind ist, kann noch für das Gute ringen,
verzweifelt nicht, wie ich, an dem Gelingen.“

Odslej postane pesnik kot slep element v prirodi brez lastne direktive in volje, in spoznanje, ki ga je poprej napolnjevalo z najvišjim „upom“, mu je sedaj samo v — obup:

„Oblak ne vé in val ne kam.
Kam žene me obup, ne znam.“

Življenje mu je odslej „ein wüstes Eiland, umtobt von Wogen“. Kot krmar brez krmila je, in ta krasni, silni duh prične govoriti kakor kakšen slabič o „sovražni sreči“, o „jezi sreče“ t. j. usode, besedo, ki je rekel o nji Napoleon, da je brez zmisla, k čemer je pristavil Hercen: zato je torej tako tešilna.

„Usoda“, mehanika življenja mu postane ogromna sila, pred katero s fatalizmom v duši kloni glavo. Sedaj imenuje onega, ki si izkuša delati sam usodo, ki stoji nad kaosom in ga po svojih močeh kroti, — „siromaka“, primerjajoč ga s hrastom, ki ga podere vihar:

„Tak siromak ti v bran, sovražna sreča,
stoji, ki ga iz visokosti jasne
na tla telebi tvoja moč gromeča.

Ak hitre ne, je smrti svest počasne.
Bolj dan na dan brli življenja sveča,
dokler ji reje zmanjka in ugasne.“

Oni pesnik, ki je poprej s svojo notranjo brezmejnostjo, „s tem bogastvom brez težave“ živel, je zdaj, ko se je prepustil pozitivističnemu evangeliju, oni tožnokrasni utopiji, da bo kdaj raj na zemlji, naenkrat bridko občutil, da „ne spravi skup darov potrebnih Pluta“, to je posvetnega bogastva. In nič več se ne vzpne nad ta kaos, da bi ga s pogledom solнца prešnil in našel nad njim in v sebi zmagoslavno afirmacijo svojega bitja. Iz fatalizma ga vodi pot naravnost v — negacijo bitja. In kakor Hercen je tudi Prešeren velik dovolj, da konsekvntno prizna, da je končni namen vsega živega — smrt:

„Okrog ga drvita skrb in potreba;
miru ne najde revež, ak preiše
vse kraje, kar jih strop pokriva neba.

Šele v pokoju tilhem hladne hiše,
ki pelje vanjo temna pot pogreba,
počije, smrt mu s čela pot obriše.“

Neskončnost, ki je bil poprej poln, mu je sedaj — iluzija. Sedaj je nesvoboden, uklenjen jetnik v življenju in vidi pred seboj samo eno rešno pot, in sicer — smrt:

„Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi,
skrb vsak dan mu pomlajena nevesta,
trpljenje in obup mu hlapca zvesta,
in kes čuvaj, ki se nikdar ne vtudi.

Prijazna smrt, predolgo se ne mudi!
Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

tje, kamor moč preganjevcev ne seže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, kjer znebi se človek vsake teže;

tje v posteljo postlano v črni jami,
v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
da glasni hrup nadlog ga ne predrami.“

To je tako pretresljiv apel živega človeka po smrti, kakor jih pozna malo svetovna literatura. Prešeren je izpregledal, doživel popoln bankrot svetovnega nazora. Odkrito je priznal, da je sicer res vse samo razvitek, da vse, „kar je, beži“, a ravnotako odkrito sedaj tudi priznava, da ta „beg ni Bog, ki vodi v nebo“, t. j. v večnost, ampak da je samo minljiv idol, „ki vodi vekomaj v ne-bo“, t. j. v nič, v smrt.

Smrt, samo smrt in povsod smrt še vidi pred seboj in okrog sebe ljudi, ki se v smešni harlekinadi gnetejo in varajo drug drugega z nasmehom na licu in veseljem v očeh, ponosni na svojo „kožo gladko“ in „kupe zlata“, ne zavedajoč se, da nosijo neprestano s seboj na čelu vžgano znamenje smrti. Svet šumi okrog njega in se raduje, a on sliši iz vsega tega „veselja hrupa“ in iz vsake „pevcev pesem sladke“ samo „molčečo“ trobento: Memento mori! — Pesnik si želi smrti, a smrti ni.* In kakor poprej udarja obenj življenje, zahtevajoč od njega, da reagira nanje ter opredeli svoje razmerje do njega. Prešeren zavzame novo stališče napram življenju. Stališče to pa se imenuje popolna neobčutnost. Čudovito dosledno je izpeljano iz razvitka pesnikovega svetovnega nazora in polno one velike, neustrašne konsekvence je, ki odlikuje vztočne filozofe, ki so ji sledili, preden je še Evropa vedela za svoj pozitivizem. „Vse mi je postalo indiferentno,“ pravi Hercen, „vse je nirvana,“ pravijo indijski modreci in isto idejo razvija Prešeren v svojem znamenitem sonetu:

„Čez tebe več ne bo, sovražna sreča,
iz mojih ust prišla beseda žala;
navadil sem se, naj Bogu bo hvala,
trpljenja tvojega, življenja ječa!

Navadile so butare se pleča
in grenkega se usta so bokala;
podplat je koža čez in čez postala,
ne straši več je trnjevka bodeča.

Otrpnili so udje mi in sklepi,
okamenelo je srce preživo,
duha so vkrotili nadlog oklepi.

Strah zbežal je, z njim upanje golj'fivo.
Naprej me sreča gladi ali tepi,
me tnal našla boš neobčutljivo.“

Prešerna se je polastila popolna pasivnost, ona „potrpežljivost mila“, o kateri pravi:

„Od pomoči nje podprt,
nosil bom življenja pezo,
dokler zmaga sreče jezo
zadnja ljub'ca — bela smrt.“

Ali se je v tem stanju spomnil kdaj pesnik na svoj poprejšnji, stremljenja in delovanja polni idealistični nazor? Brez dvoma se je spomnil. In to ne samo v tako zvanih „svetlih hipih“, ko je zlagal take pesmice, kakor je „Sila spomina“, ampak čutil ga je neprestano globoko na dnu svoje duše, ker se mu nikdar ni bil popolnoma odpovedal. A zanimivo je, da ga je čutil kot svojo mladost, s katero ga je identificiral. In še bolj zanimivo je, da se to identificiranje idealnega poleta z mladostjo ni porodilo v njem šele sedaj kot rezultat retrospektivnosti, da je bilo gotovo že v prvih letih njegovega delovanja, še preden je bil razvil svojo idealistično kipečo produkcijo. Ako bi sigurno ne vedeli, da je njegova pesem „Slovo od mladosti“ bila ena izmed njegovih prvih, bi jo z

* Verjetno in umevno je, da je imel Prešeren hipne samomorilne misli, kakor nam pripovedujejo biografije, a za izvršitev samomora je imel vendar preširok in preuravnovešen um, da bi bil zmožen take zaletlosti. Saj pravi sam, da si more človek življenje vzeti le v „slepi veri“.

vso odločnostjo reklamirali za ta poslednja leta. Tako pa ne moremo reči družega, nego da je v tej pesmi pesnik divinatorsko in proroško že v mladosti naprej vedel svoj duševni razvitek in tako presumiral samega zebe:

„Okusil zgodaj sem tvoj sad, spoznanje!
Veselja dokaj strup njegov je vmoril:
sem zvedel, da vest čisto, dobro d'janje
svet zanič'vati se je zagovoril.
Ljubezen zvesto najti, prazne sanje!
Zbežale ste, ko se je dan zazoril.
Modrost, pravičnost, učenost, device
brez dot žal'vati videl sem samice.

Sem videl, da svoj čoln po sapi sreče,
komur sovražna je, zastonj obrača;
kak veter nje nasproti temu vleče,
kogar v zibeli vid'la je berača;
da le petica da ime sloveče,
da človek toliko velja, kar plača,
sem videl čislati le to med nami,
kar um slepi z golj'fijami, lažami.

To videt', grje videti napake
je srcu rane vsekalo krvave.
Mladosti jasnost vendar misli take
si kmalo iz srca spodi in glave.
Gradove svitile zida si v oblake,
zelene trate stavi si v puščave;
povsod vesele lučice prižiga
ji up golj'fivi, k njim iz stisk ji miga.

Ne zmisli, da dih prve sap'ce bode
odnesel to, kar misli so stvarile;
pozabi koj nesreč prestanih škode
in ran, ki so se komaj zacelile,
dokler, da smo brez dna polnili sode
'zuče nas v starjih letih časov sile.
Zato, mladost, po tvoji temni zarji
srce zdih'valo bo mi. Bog te obvarji!“

Ta pesem razočaranja, pa zgoranji primeri za pesnikovo globoko idealistično naziranje, primeri, ki sem jih nabral tudi iz različnih dob pesnikovega delovanja, nam sicer predstavljajo Prešerna, kakor vsakega genija, kot genialno dušeslovno uganjko, obenem pa nam kažejo bogastvo njegove pesniške duše, polne kontinuitete najrazličnejših duševnih elementov. In nič čudno se nam ne zdi po tem in takem nenavadno dejstvo, da v Prešernu skoraj ne moremo razločevati nikakšnega začetništva. Zakaj v tej vzvišenosti pesniške njegove sile nad časom in razvitkom, brez rezkih zaporednih faz, leži konstantnost genija.* Prešeren je bil poln življenskega razočaranja v svoji prvi pesmi in bil je poln svetlih nadej v svoji zadnji.

Res je Prešerna v poznejših njegovih letih najpogosteje držala v objetjih neobčutnost, apatija; a tega niso bila kriva njegova „stariji leta“, nego trdi pogoji

* Onemu, ki genija meri po filistrski, od mehaničnih vtiskov določevani zaporednosti svojega življenja, bodi povedano, da je bil Prešeren kot vsak genij že jako zgodaj gotov človek, in je mogel eden in isti substrat njegove duše v različnih dobah priti do veljave in izraza. Seveda različno: tako je tudi v Prešernovem „Slovesu od mladosti“ razočaranost bolj slutena in literarna, v „Sonetih nesreče“ preživljena, takorekoč krvava.

faktičnih razmer; in da se je to moglo zgoditi od strani pesnikove, je bilo sokrivo Prešernovo in sodobno poudarjanje faktičnosti, realnosti. V tem pa, da naš pesnik trdi, da je idealno stremljenje mogoče le v mladosti — trditev, ki je brezdvomno resnična, ako se tiče forme, ne pa bistva tega stremljenja — v tem je prišel najbolj do veljave *vpliv sodobne romantike* na Prešerna. Najbolj karakteristično svojstvo romantike je namreč pogled, obrnjen v preteklost in naslajanje se ob njem v zadostilo za trdo realnost, pred katero je romantičen duh onemogel. Še jasnejši nam bo ta vpliv iz naslednje primere:

Gori sem navajal besede Hercenove. Takrat, ko je ta ruski mislec prišel do podobnih zaključkov ko Prešeren, je rekel, zakaj ni raje ostal za barikado. Čemu? „Ondesel bi bil s seboj v grob vsaj dva- tri verovanja.“ Končal bi bil v stremljenju, iskanju, na edini, človeku neobhodni poti. Tudi Prešeren se čuti nesrečnega v duševnem položaju svojem. In ko stoji resigniran in otožen, ga obsinejo žarki mehke romantike. Zagleda se poželjivo v preteklost, zahrepeni po mladosti, po katere zarji, čeprav temni, mu srce zdihuje in o kateri misli, da je edina vstanu stremiti ter biti srečna. In ena najbolj romantičnih pesmi mu prikipi iz prsi, tako zelo romantično onemogla v svoji ideji, kakor nesrečno žalostna in milo lepa glede na duševno stanje pesnikovo:

„O Vrba! Srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta.
Da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta
speljala ne bila, golj'fiva kača.“

Ne vedel bi, kako se v strup prebrača
vse, kar srce si sladkega obeta;
mi ne bilà bi vera v sebe vzeta,
ne bil viharjev notranjih b' igrača.

Zvesto srce in delavno ročico
za doto, ki je nima milijonarka,
bi bil dobil z izvoljeno devico.

In mirno plavala bi moja barka;
pred ognjem dom, pred točo mi pšenico
bi bližnji sosed varoval — svet' Marka.“

Toda samo še ta sonet je nastal v oni dobi, ko Prešernu spoznanje, razum nista bila v drugo, nego da sta ga mučila in mu kazala realnost tako, kakršne si ni želel njen vernik. Prešeren je ali v popolni nirvani trpel to bičanje s „trnjevko bodečo“, ali je romantično hrepenel v prvotno stanje nerazvitega razuma, ko je še veroval, da sveti Marka varuje dom pred ognjem in pred točo pšenico. A v tem duševnem stanju Prešeren ni ostal. Zakaj skoro so mu zopet zaigrali v duši drugi glasovi, oglasila se je idealistična dominanta njegove duše. Prešernu ni v „potrpežljivi mili“ povsem „okamenelo srce preživo“, sicer bi ne bil napisal na čelo svoje knjige o istem srcu:

„Nazaj si up in strah želi.“

Prešeren ni pokopal *željâ* stremljenja in visokoletečih *misli*, katerih bolečine so hrana za človeško dušo in odkup za življenje. Bili so hipi, v katerih je dvignil glavo, zavzdihnil in uprl pogled v večne perspektive svoje velike pesniške duše. In zopet je hodil svetlo pot hrepenenja v daljavo, užival pesniški praznik pred oltarjem svoje duše in čutil nebo v svojih prsih. Ko se je vračal v vsakdanjost

nazaj, v oni pekel, iz katerega že več ni mogel kakor iz začaranega kroga, vzpodbadal se je s tako pesmijo, kakor je „Osrčenje“ (pozneje „Pevcu“), v kateri je vsa abeceda duševnega jezika najzrelejšega Prešerna in zadnja faza njegova. Ne vrste se zastoj v pesmi po redu vsi vokali. Zakaj pesem je Prešernova „alfa in omega“:

„Kdo zna
noč temno razjasnit', ki tare duha!
Kdo ve
kragulja odgnati, ki kljuje srce
od zore do mraka, od mraka do dne!
Kdo uči
izbrisat' z spomina nekdanje dni,
brezup prihodnjih odvet' spred oči,
praznoti vbežati, ki zdanje mori!
Kako
bit' hočeš poet, pa ti pretežko
je v prsih nosit' al pekèl, al nebo? —
Stanu
se svojega spomni, trpi brez miru!

Ta kratka in krepka pesem nam predstavlja Prešerna v njegovi zopet zadobljeni moški sili. A tri leta pred to pesmijo je bil izdal naš pesnik dolgo pesem, polno neprešernovske sentimentalnosti in mehko. Ta pesem nosi naslov „Krst pri Savici“. Motil bi se, kdor bi trdil, da ta pesmotvor ni prišel pesniku globoko iz srca. Za to govori že dovolj glasno samo dejstvo, da je pesem posvečena pesnikovemu najboljšemu prijatelju Čopu. Ali vkljub temu predstavlja „Krst“ v Prešernovem duševnem življenju nekaj čisto posebnega, s prejšnjim in poznejšim njegovim duševnim razvitkom nezdružljivega. In vendar si upam trditi, da je „Krst“ Prešernova tako osebna, tako lirična pesem kakor „Slovo od mladosti“. Samo razlagati se ne sme iz pesnikovega konstantnega nazora nego iz hipnega razpoloženja. In v resnici nam predstavlja ta najdaljša Prešernova pesem samo hip njegove duše in sicer oni težki moment,* ko je težava na težavo, zamera za zamero, nesreča za nesrečo treščila na suverenski pot njegove duše in mu naposled odnesla z njegove desne najkrepkejšo in najdražjo oporo — Matija Čopa. („Ločitvi od njega mi je hladilo.“) Takrat je Prešerna obšla silna boleost in neizmerna slabost, da je padel iz svoje moške direktive. Pričel je kolebati in se opotekati. V tisti uri bi se bil oprijel za vsako bilko.

„Krst“ je zato težko umljiv Prešernovemu psihologu, ker je tako nepričakovan in slučajen. Nepričakovan in slučajen pa ni nič bolj in nič manj kot vsaka katastrofa. „Krst“ je nastal iz duševne katastrofe. Zato ni v njem ne prirodnega razvitka značajev in ni psihologije umetniških tipov, kakor ju ni v katastrofi. V „Krstu“ ni sploh nič tipičnega in splošnega, veljavnega za vse ljudi, ampak vse je osebno in veljavno samo za Prešerna in njegov slučaj. Črtomir je Prešeren in ni nikakšen historičen pogan. Kakšen pogan naj bo to, ki pravi:

„Vem, da malike in njih službo glave
služabnikov njih so na svet rodile.“

* Za naše gospode profesorje moram pripomniti, da momenta tu ne razumem kronometrično kot „trenutek“, ampak kot življenski moment, kot dlje časa (dve leti!) trajajočo pobitost duha, ko pesnik ni bil zmožen svobodnih emanacij svoje duše, ampak je vsa njegova aktivnost obstajala v tem, da je iskal izven sebe „hladila“ in „leka“. Vse kaže, da je Prešeren v onem težkem stanju napisal samo „Krst pri Savici“, počmo s plitvo, čisto mehanično koncepcijo. Zakaj globoka koncepcija mora iziti samo iz bodrega, samozaupnega duševnega razpoloženja.

Črtomir je Prešeren, oni Prešeren, ki je zavozil kot smel mornar med svoje rojake s pogumnim nadpisom nad svojo ladjo:

„Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
ko so pod svetlim solncem sužni dnovi.“

A vzdignili so se valovi domačega morja in mu razdrobili „čolnič“, ki si ga je bil „stestal“ s svojimi tovariši. In ko se je bil potapljal, bi bil pripravljen in sposoben, podpisati še drugačno pogodbo, ta pravi človek, ki je visel s tako zdravo močjo na življenju, da ni niti pod najsilnejšim argumentom svojega prepričanja — da je rešitev samo v smrti — „posnel Katona Utičana“. Res je, da se je Prešeren pozneje, ko je zopet zadobil duševno ravnotežje, nekako sramoval svoje pesnitve in iskal razne izgovore. Nam danes teh izgovorov ni treba. Za nas je pesem tako pomembna, tako visoko tragična in tak dokument za zgodovino slovenske svobodne kulture, da bi jo moral vsak svobodomiseln Slovenec imeti neprenehoma pred očmi. „Krst pri Šavici“ je krst s krvjo, s Prešernovo srčno krvjo. Prešernov krst je križ slovenske svobodne kulture.

In zato je naravnost nedopustno ocenjevati to delo kot epično pesem in z učno knjigo estetike in logike in psihologije v roki dokazovati nedoslednost „junaka“. Kot epična pesem je „Krst“ seveda slab, kot kos biografije, kot liričen izliv, kot „hladilo“, kot „lek“, kot obupan klic na pomaganje je tako pretresljiv in velik, kakor je velik pesnik, ki je tu padel pod križem.

Ako bi vkljub temu hotel v svojem nadaljnem psihološkem zasledovanju označiti smer in pot, ki je na nji nastal „Krst“, bi se to dalo storiti približno takole:

Prešeren je bil stremeč duh in njegova idealistična smer se je upirala v večni, nadzemski absolut. Toda pod vplivom sodobnega filozofskega gibanja in svoje nenavadno zdrave, realistične nature, je poudarjal in upošteval empirično vidnost bolj, nego to delajo idealisti. Ko pa se je ta realnost, katero je ne samo najbolj upošteval, ampak je celo veroval vanjo, brutalno znesla nad njim in je obenem izpregledal vso njeno slučajno mehaniko, takrat se je zopet zatekel k svojim idealističnim ciljem. A v prvem hipu, pod vtiskom katastrofe, je šel celo tako daleč, da je supranaturalistično sploh zanikal „zemljo“ in prenesel svoj „up sreče onstran groba“. A pri tem je tudi povedal, da je to storil, ker mu je katastrofa v prvem hipu vzela vse, na kar se opira samostojno stremeč duh:

„Pokopal misli visokoleteče,
želja nespolnjenih sem bolečine.“

Ko je pozneje zopet zadobil duševno ravnotežje, je zavzel ono moško, mirno stališče življenjskega modreca, ki se nam zrcali iz pesmi „Pevcu“, izišli tri leta po „Krstu“. Da je ob tem času naš pesnik zopet pričel stremeti in celo iskati kontakta z znanostjo, vemo iz tega, da je čital Straussa.

Pomnimo torej, da je Črtomir Prešeren, oni visoki duh samodelnega principa, ki je črtil mir, to se pravi duševno vdanost in umstveno pokorščino, ki pa je v katastrofalnem duševnem razpoloženju z namenom, da bi ves upehan zadobil od vseh črtov mir klonil z duhom, odrekel se svobodnih misli in želja in dal od sebe izjavo:

„Ne branim se je vere *Bogomile*,“

to je udane, brezpogojne vere krščanske. Da je to umeti tako, se razvidi iz okoliščine — pri Prešernu, ki je toliko polagal v besede, zelo važne — da je v

celi pesmi samo na tem mestu „Bogomile“ podčrtano in je torej treba razumeti besedo adjektivno: „vere bogomile“.

O „Krstu“ samo še eno opombo: ljudje supranaturalističnega nazora bi se po mojem mnenju ne smeli ponašati s to pesmijo. Zakaj pesem se ni porodila na normalnem potu duševnih borb, notranje vojne vere s skepso, kakor n. pr. Verlainejev cikel „Sagesse“, ampak je nastala iz zunanjih nesreč, ki so jih bili deloma krivi tudi pristaši onih ljudi, ki zdaj včasih na podlagi te pesmi slave našega pesnika. Prešeren je postal začasno pokoren, brezpogojen vernik, a šele kot jetnik, ko je izgubil orožje svobodnega borca — „misi visokoleteče“ in duševne „bolečine željâ“. Pravi vernik pa, ki pozna dramo Prešernovega življenja, ne bo „Krstu pri Savici“ užival neskajeno in ga proglašal za svojo visoko pesem. On bo vedel, da se je „Krst“ iztisnil pesniku iz srca v hipu skrajne potrnosti in onemoglosti samostojnega duševnega poleta. Zanj ne bo pesem evangelij, ampak globokotožna podoba, spominjajoča na kip Michelangela, velikega hlapca papeža Julija II. Svojim najglobljim stremljenjem, ki so mu polnili dušo, je hrepenel Buonarotti dati obliko, pa je moral s svojim bojevitim papežem z vojske na vojsko, da mu je delal načrte utrd in trdnjav. Ko pa je v poznih letih prišel do tega, da je delal nagrobni spomenik svojemu gospodu, je upodobil na njem idealno lepega mladeniča, prevezanega čez krasne mladostne prsi z vjetniško spono. Moči so v njem za samostojno delo, edino častno za človeka, ki šteje um za svojo najdražjo lastnino, ločeno ga od čredne živali, pa legle so vezi preko njegovih lepih prsi. Ko sem lani ob tihih jesenskih popoldnevih v Parizu zahajal v Louvre in se ustavljal pred tem nesmrtnim kipom Michelangelovim, vselej me je obšla misel: Glej ga, Prešeren v „Krstu“! in odtakrat hodi ta misel vedno z menoj . . .

Katastrofa je minila, in Prešeren je polagoma začutil v sebi zopet žive korenine duševnega življenja, ki so vnovič pričeli gnati. Pesnik je zadobil duševno ravnotežje, toda prejšnje produktivne svežosti nikdar več. Hrast, ki na tla ga je bil vihar zimski trešnil, je pač spet ozelenil semtertja veje, ko je zasijalo toplo pomladansko solnce, ali odslej

„Mladik le malo al nič več ne šteje.“

Njegovo duševno stanje je sedaj stoično, brezstrasten mir in moška junaška nošnja „življenja peze“ v pričakovanju smrti, posledica tragične življenjske krivde. Ta tragična krivda prežgodnje duševne smrti je bila, kakor sem izkušal obrazložiti gori, v razmerah časa in kraja, bila pa je tudi v Prešernu samem v toliko, da se je bil pod vplivom sodobnih doktrin prestrastno navezal na realnost in samo na njo, od katere je pač moral doživeti tak duh ko on samo razočaranje. — A Prešeren je nosil to krivdo dosledno, in naj je bil tudi doživel tak bankrot utopizma, te evropske vere v „zemeljsko“ srečo, naj je tudi v duhu preživel in videl „Nemško, Francosko, Britansko, videl Švajca visoke gore, videl jasno nebo italijansko“, in naj mu tudi „sreče ni ranjeno našlo srce“, ker je „povsod videl kak iščejo d'narje, kak se uklanjajo zlat'mu bogu“ — ostal je zvest svojemu nazoru in je zapel še v poznih letih viru te vere — zemlji slavošpev v besedah:

„Težka človeka ni zemlje odeja,
vzamejo v sebe ga njene moči . . .“

In ko je naposled v resnici zadišalo v zraku kakor po pomladi narodov in se je pripravljala znameniti marec leta 1848, in so mu vsa srca bila nasproti,

je pognal tudi podrti hrast nove veje, ozelenil je one mehke mladike segajoče v bodoči utopistični zlati vek, ki jih je vpletel v svojo „Zdravico“:

„Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat' dan,
da, koder solnce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan!
Da rojak
prost bo vsak
ne vrag, le sosed bo mejak!“

Po pravici in s ponosom je lahko sklenil to pesem, ki je bila ena izmed njegovih poslednjih, z besedami:

„Dokaj dni
naj živi
Bog, kar nas dobrih je ljudi.“

Bil je v resnici Prešeren *možak* in človeštvu verno *dober*.

II.

Analiza Prešernovega duševnega življenja bi ne bila popolna, ako bi ne obsegala tudi analize njegovega ljubezenskega življenja. Zakaj med ljubeznijo in iskanjem enotnega svetovnega nazora obstoji ozka zveza. Te dve najintimniši stremljenji človeške duše nista namreč nič drugega, nego dva različna pojava enega in istega najosnovnejšega hrepenenja posameznega človeškega organizma po celoti. Želja združiti se z neznanim, pronikniti se s skrivnostnimi globinami obdajajočega nas bitja je osnovni motiv človeškega spoznavanja in ljubezni. Večna privlačnost tajnosti je gibalno tema obema varijacijama prirodnega gibanja. Ta princip seže tako globoko, da je ruski filozof Solovjev na podoben način kakor nekateri starogrški filozofi iskal končni vzrok vsega bitja v principu ljubezni.

Zato je ženska večno zaželjeni in privlačni tečaj moškega; in globokoumne so pravljice, pripovedujoče, da sta se izločila drug iz drugega in da se sedaj večno iščeta. Zakaj šele v svoji zvezi predstavljata in nadaljujeta človeštvo. In čim globji je moški v svojem duševnem organizmu, tem težje si najde žensko, odgovarjajočo potrebam njegove duše. Znana resnica je, da moškega tako dolgo vleče h gotovi ženski, dokler nahaja v njej kaj skrivnostnega, njemu neznanega in zato privlačnega.

Ako čitamo Prešernove pesmi, vidimo, da večina njih opeva ljubezen do ženske. In v teh ljubezenskih poezijah je toliko intenzitete in prekipevajoče energije čuvstva, da moramo priznati, da se je Prešernov pesniški genij izlil in najsilneje ter najrazločneje izrazil in uveljavil baš v tem solnčnolepem duševnem brizgu.

Luč, ki je prodrla iz „notranjega žara“ pesnikovega srca, je tako mogočna in sijajna, da si sedaj, ko smo spoznali notranjega Prešerna, ne moremo misliti, da bi bil ta krasni snop najglobjih srčnih izžarjevanj samo zato šinil na dan, da doseže in obsine lično postavico neke gospodične, z imenom Julije, hčerke ljubljanskega trgovca Primca. Vemo sicer, da je ta živela v Ljubljani ob Prešernovem času, vemo, da je Prešeren gledal za njo, vemo celo, da je črke njenega

imena vpletel v svoj sonetni venec, ali vse to so le zunanje slučajnosti, vse to so samo vidni povodi, vse to so taki formalni vzorci kakor sploh vse, kar si je Prešeren izposodil od italijanskega pesnika Petrarca. Ravno tako namreč vemo, da naš pesnik ni nikoli občeval z njo in — lahko bi rekli — niti govoril. (Ballgespräch namreč še ni govorjenje!) In zato vemo, da si je Prešeren držal ta pozlačeni strelovod bliskov svoje prepolne duše v primerni oddaljenosti. Julija je bila, kakor pravijo, lepa devojka. Po notranjosti njeni pesnik ni izpraševal, pravijo, da dama ni bila bogvekakako globoka, okolnost, iz katere si lahko razlagamo dejstvo, da Prešeren ni posebno iskal ožjega znanja z njo. Ker je bil torej ta strelovod lepo pozlačen in se je nahajal v primerni oddaljenosti, se je mogel Prešernu svetlikati celo življenje.

Jaz ne trdim, da bi se bil pesnik vsega tega zavedal tako jasno, kakor se sedaj mi, razbirajoči z nožem hladne analize to razmerje. O kakšni zavestni fikciji* sploh ne more biti govora, prej o iluziji. Prešeren je Julijo ljubil, a neka temna slutnja mu je gotovo govorila, da ljubi v tej realizaciji nekaj večjega, nekaj stalnejšega, višjega, njegovi duši tako svetega in potrebnega, da bi mu osebno in podrobno znanje z dekletom moglo vzeti nekaj, česar si ni smel dati vzeti. Zakaj v Juliji je Prešeren ljubil vse, česar ni imel, po čemer je hrepenel in kar je tako potreboval. In zato je bila ta ljubezen stremljenje po idealu, ki ga je bila polna njegova neutешna idealistična duša. Bal se je te izgube tembolj zato, ker so mu bile razmere kraja in časa in izobrazbe zatemnile na njegovem višnjem idealu dve strani: večni cilj Resnice in Dobrote. Tretje strani troedinega Misterija si instinktivno ni dal zatemniti, ker je pomenila njegovi pesniški duši največ, zato ker se imenuje — Lepota. Prešeren je gledal „sled sence zarje onstranske glori“je“, vtisnjeno v oltar, ki si ga je naredil iz Julije. In ko je gledal to „podobo nebeške lepote“, so se mu hladile želje „ljubezni verne“, t. j. religiozno stremjenja po najvišji Lepoti.

Da je Prešeren ljubil Julijo Primčevo, kaže dokaj konkretnih podrobnosti v njegovih pesmih — dasi marsikatera njegova ljubavna pesem ni posvečena Juliji —, a da je hrepenel pri tem po nečem večjem, nego je neko izvestno žensko bitje, kaže ne samo distanca, v kateri je stal osebno do Julije, ampak tudi idealistična duševna energija, ki so je polne te pesmi. — Julija je dala njegovemu idealu „ime“, in pesnik se morebiti sam ni zavedal, da to ime ni postalo „gospod“ samo Chrobatovega koncipijenta, ampak tudi genija, ki je zlival z lepoto ideala, nosečega slučajno to ime v eno lepoto noči, svetle zarje, dnevne porodnice, jutra, poldneva, mračnega hladu večera, samote, nepokoja mesta, rože, tice, vsakega kamena, lepote, od katere je imel pesnik v duši neminljiv občutek in o kateri je bila pravzaprav v njegovih pesmih „vedna, sama govorica“. A „gospod vsega tega poslednjega že ni bila več Julija, ampak ona vseobjemajoča idealistična težnja, s katero je pesnik iz sebe obdal svojo iluzijo. Ko je pozneje pesnik spoznal to iluzijo, je mirno ločil realno podlago njeno — lepo stvar od tega, kar ji je bil dodal iz svoje duše, namreč od — božtva.

V „Zdravilu ljubezni“ nam predstavlja Prešeren ljubezen kot ono hrepenenje, ki človeka žene večno v daljavo, oni nemir, ki ga celo življenje vodi na pot za mistično „ljub'co blede“. In ko se življenje izteče, ko človek umrje, takrat je tvoj sin, o mati zemlja, „mir dobil“.

* kakor je trdil Stritar.

Julija je predstavljala Prešernu ono idealistično direktivo, s katero je mladi pesnik — kakor smo videli v „Glosi“ — tako zmagoslavno — pokorjaval „življenja zmede“. On vidi v nji ono „svetlobo zorno“, o kateri pravi:

„Le nji teme kraljestvo je pokorno,
samo njo vbogajo viharjev sile.“

Bila mu je torej ta ljubezen posebljen, najvišji cilj, bila mu je „zvezda na visokem nebu“, in naj je še tako razsajal realni „piš ob hudi uri“ lastnih instinktov, in naj so se še tako „tepli valovi“ in je „udarjal grom“ sodobne reakcije, pri svitu te zarje je „na razjasnjenem azuri“ njegove duše kraljeval mir in v morju javnosti je utihal zanj šum viharja. Vedel je, da je empirični kaos kot tak sovražen harmonični dušni individualnosti, vedel je že takrat Prešeren za „jezo sreče“, a takrat je imel še oči uprte v svoj ideal in je mirno rekel:

„Ak' še tako vihari jeza sreče,
nebo se koj zvedri krog moje barke.“

Toda skoro nato, ko je Prešernu v svetovnem nazoru „zemlja“ domalega zakrila „nebo“, se pričinja tudi „svetloba zorna“ Julije zavijati v zemeljske megle. In ko se mu že oddaljuje izpred oči, ko je že skoro pesnik tako kakor „upu“ in „strahu“ tudi njej „dal slovo“ zato, da bi mu postalo „srce prosto“ od idealističnih potreb in dolžnosti, stegne še enkrat roko za svojim idealom, in najlepša pesem mu prikipi iz prsi: „Sonetni venec“. V teh petnajstih sonetih je najvišje zaplapolal plamen pred oltarjem ideala realiziranega v Juliji, zaplapolal, da je potem malone ugasnil. V teh pesmih je Prešeren razkril vse svoje stremljenje proti idealu, a obenem v njih že napovedal, da ga razmere časa in kraja vedejo stran od te poti, o kateri je še vedno veroval, da je na nji „mila“ lepota in „sladka harmonija“. Zakaj že o teh sonetih pravi:

„Iz krajev niso, ki v njih solnce sije,
kjer tvoje milo se oko ozira,
kjer vsa v pogledu tvojem skrb umira,
vseh bolečin se pozabljivost pije,
kjer se veselje po obrazu zlije,
kjer mine jeza notranj'ga prepira,
kjer petje 'z polnega srca izvira,
zbude se v srcu sladke harmonije.“

A bil je „Sonetni venec“ in to bolj, nego vsaka druga pesem, iz teh „krajev“.

Prihajal pa je čas, ko mu je pričela postajati njegova idealna ljubezen težka in mučna kakor „solz grenkih kupa“. Njegova priroda je začela izpraševati po ženski, ki bi mu bila dušna in telesna družica; bližal se je odločilni trenutek, ki je zahteval od Prešerna, da združi idealne zahteve svoje duše z realnostjo, da si ustvari trdna tla. To pa se ni posrečilo pesniku. Kakor v svojem duševnem življenju, čisto podobno si Prešeren tudi v ljubezni ni sezidal zlatega mostu, ki bi na njem našel mirno in živo ravnotežje. Iz njegovega idealnega duševnega sveta smo ga videli odhajati „brez upa“ in istotako ga vidimo sedaj, vračajočega se v realnost s priznanjem, da je „ljubil brez upa“. Z duševnega obzorja mu izginja pomirjevalka „viharjev sile“ in začuti se v viharjev „togoti“ kot slaboten val na milost in nemilost izroččen „mogočnemu gospodarju“ viharju

instinktov. Še je čutil rahlo zveneti v sebi idealno dominantno svojega „jaz-a“, ali on ni več vedel, če že „sam pred seboj ne beži“.

In ravno ob tem času se je znesla nad njim katastrofa, ki sem jo opisal gori. Občutil je v sebi neznansko slabost, „prebivališča njegovega stene“, „mirna njegova samota“, ki je bila poprej ljuba zaupnica njegovih najsrčnejših glasov, mu postane neznosna, nestalen hodi okrog, želi si opore v realnosti, ki se tako silno zgrinja nad njegovim duhom. In ponovi se ista tragična krivda, ki smo jo videli v razvitku njegovega duševnega življenja. Prešeren se začasno zlije s taktom realnosti. Naslonil se je na prvi predmet, o katerem je za trenutek mislil, da bo mogel iti ob njem oprimši: Združil se je z Ano Jelovškovo. Ali morebiti ni nič mislil in prosto sledil nagonu, slji. To se je zgodilo l. 1837. Že v njegovih najtežjih letih 1835. in 1836. se napoveduje ta korak. Tako pravi n. pr. v sonetu „Kadâr previdi učenost zdravnika“:

„Ko je viharjev sila prevelika,
togota njih se potolažit' noče,
kamor val žene čoln obupajoče
leteti ga puste roke brodnika.

Ne bom več tebe pil, solz grenkih kupa!
Pogledi, misli in želje goreče,
vam dam prostost („srce je prosto!“), ker zdravja nimam upa!

Hodile, kamor vedna slja vas vleče,
vpijanite od sladkega se strupa,
ki mi razd'jal srce bo hrepeneče.“

To se je zgodilo. A „srce hrepeneče“ je ostalo srce hrepeneče in ni bilo razdejano. In „želje goreče“ so se vpijanile le za hip, skoro so se mu zopet začele vračati k večni, brezmejni luči, k idealu in k njega vidni realizaciji „zvezdi na visokem nebu“. A sedaj niso več „budile v srcu sladkih harmonij“:

„V nebesih nje oči jaz videt' menim,
kadâr predrznem vanje se ozreti,
dva jezna keruba z mečem ognjenim.

Da bi ne žalil je v vednem trepeti
bežim jaz revež pred pogledom njenim;
noben mi žar'k v življenja noč ne sveti.“

Pesnika se polasti obup in iz prsi se mu izlije pesem „Kam“, tako kratka in tako težka pesem obupa, kakor jih je malo v svetovni literaturi:

„Ko brez miru okrog divjam,
prijatli prašajo me, kam?
Prašajte raj' oblak nebá,
prašajte raje val morjá,
kadâr mogočni gospodar
vrvi jih semtertja vihar.
Oblak ne ve, in val ne, kam;
kam nese me obup, ne znam.
Samo to znam, samo to vem,
da pred obličje nje ne smem,
in da ni mesta vrh zemljé,
kjer bi pozabil to gorjé.“

Ta silna pesem nam govori glasno, da je Prešeren v oni usodepolni krizi, ki se je začela 1835. in končala 1837. več izgubil nego gospodično Julijo Primčevu. Kruta realnost mu je odvzela vse, po čemer je stremel in od česar je duševno živel. Prešeren je izgubil svojega Boga, brez katerega nobena močna duša ne more živeti, izgubil je celo pot do njega, na kateri je bila lepota in čednost, realizirana v predmetu njegove idealne ljubezni samo kažipot. Takrat je omahoval in padal iz obupa v najpokornejšo cerkveno vernost, izpred jeznih kerubov njenih oči zopet v objem Ane.

Trajalo je par let, da je stopil Prešeren v drugo fazo in sicer v ono resignacijo, v kateri najde zdravi, z vsemi nitkami na življenju viseči Slovan neko novo eksistenco, polno one bridkosti in slasti samobičanja, katere vrhunec pomeni ruski pisatelj Dostojevskij. V tistem času se seznanil po Korytku s poezijo Mickiewicza, in značilno je, da prevede iz njega ono, tako sorodno slovansko „Resignacijo“:

„Nieszczęśliwy, kto prózno o wzajem ność wola . . .“

Prešeren jo je preložil na nemško:

„Wer ohn' Erwid'ring seufzt, groß ist das Unglück dessen,
noch größer dessen, den das leere Herz langweilet;
doch mit dem größten Unglück scheint mir der beteilet,
der nicht mehr liebt, daß er geliebt, nicht kann vergessen.

Sieht er mit kecker Stirn ein lüstern Aug' ihn messen,
macht der Erinn'ung Gift, daß er die Lust nicht teilet;
rührt Reiz und Tugend ihn, hin, wo der Engel weilet,
darf er mit welker Brust zu geh'n sich nicht vermessen.

Soll er nun andern grollen, soll er sich beschuld'gen? —
Er flieht der Göttin Bahn, kann nicht der Ird'schen huld'gen;
auf beide blickend, läßt er jede Hoffnung fahren!

Sein Herz gleicht einem Tempel aus vergangnen Jahren,
an dem die Zeit genagt, dem wüsten, wo nicht thronen
die Gottheit will, und Sterbliche nicht dürfen wohnen.“

Da-li se je „smrtnica“ Ana kdaj naselila v pesnikovem srcu? Jaz ne verjamem, in se pri tem niti ne sklicujem na pesnikovo hčer Ernestino, ki — mimo grede povedano — Prešerna dobro razumeva, saj dovolj jasno govori dejstvo, da pesnik Ane ni poročil niti potem, ko je postal samostojen advokat.* Ostal je z njo pač v zvezi, a živel je z njo ono napol usmiljenja, napol vztrajnostnega zakona polno, čisto slovansko vegetiranje, ki ga je nedavno tako fino uprizoril mladi Poljak Kisielewski v junaku svojih „Karikatur“ in ki je Nemcu Halbeju tako nemiselno, da se v njegovi drami „Jugend“ pojavi „deus ex machina“, nori brat, ki ustrelil nosečo sestro in reši mladega Hansa Hartwiga pretečega podobnega življenja.

* Jako je važna tudi okoliščina, da Ana ni zapustila v Prešernovih pesmih nikakega sledu. Njegove pesmi pa „iz srca svoje so kali pognale“ in o komur niso prinesle nobene vesti, tega pač ni bilo v srcu. Naivnež, ki bi spravljal „Nezakonsko mati“ z Ano v zvezo, bi moral storiti isto z „Zapuščeno“. In še bi ne našel sledu o kaki ljubezni, ampak baš o nasprotnem — o nezvestobi.

Slovana-Prešerna teži to životarjenje, v mukah se zlije v eno z golo realnostjo, čije prototip je zdrava, rdečelična Ana, a končno le zadobi neko stališče, na katerim z moškim pogumom pričakuje „zadnje ljub'ce — bele smrti“.

Zanimivo za mojo trditev, da Julija ni bila samo ženska, je pesem „Izgubljena vera“, nastala v teh poznih letih (nat. 1842.). V tej pesmi Prešeren prvič gleda na Julijo realno, prvič govori o njenih očeh, licih, ustih, o „belem snegu prsi“, o rokah, nogah, a sedaj mu ni nič več družega ko navadna „lepa stvar“, in šele zdaj mu postane jasno, da je prej gledal v njej — „božtvo“.

Preden zaključim poglavje o Prešernovem ljubezenskem življenju, pa ne smem zamolčati, kje sem dobil ključ za to analizo. Ta ključ nam je dal v roko Prešeren sam. V njegovih „Poezijah“ je pesem, ki nosi naslov „Ribič“. Ta pesem je cela zgodovina, ali če hočete, psihologija Prešernove ljubezni. Ta mladi mož, ki pravi o njem pesnik, da „cele noči vesla“, vendar ni nikakšen ribič; da bi lovil ribe, se o njem niti z besedico ne omenja. In res, ta mladi mož ni nihče drugi nego naš pesnik in naslov samo drugo ime za Prešerna, ki se je od doma imenoval vulgo „Ribič“. Pesem, ki je prvič izšla l. 1838., se glasi:

„Mlad mož cele noči vesla.
Visoko na nebu zvezda migljá,
nevarna mu kaže pota morja.

Več let mu žarki zvezde lepe
ljubezen lijejo v mlado srcé,
mu v prsih budijo čiste želje.

Ak kakšen vihar od daleč preti,
ak kakšen se morski som privali,
ak kako mu brezno nasproti reži,

na zvezdo gled'joč vhiti, je otet,
mlad ribič od čistega ognja vnet
po morju je varno veslal več let.

Enkrat se valovi morjá razdelé,
prikažejo 'z njih se dekleta lepé,
do pasa morska dekleta nagé.

Se kopljejo, smejejo, tak pojó:
„O srečen ribič, srce zvestó!
Kak dolgo še misliš ti gledati v njo?

Povej nam, ribič, povej zares,
al čakaš, da pade zvezda z nebes,
al, da bi k nji zletel, čakaš peres?

Bilo bi drugemu čakat' dolg čas,
bilo bi drugemu čakati mráz,
bi drugi se ne ogibal nas.

Nocoj bi drugi odprl oči,
bi videl, kak blizu strelca stoji
lepôta, ki zanjo srcé ti gori.“ —

O, res je, da bi tako ne biló!
Vse res, kar dekleta morska pojó!
obup mu zaliva srce zvesto,

Fant s celo močjo se v veslo uprè,
ni mar skalovjã mu, viharjev ne,
nič več se na zvezdo ne ozrè.

Naprej brez miru svoj čoln drvi;
al tak za pevkami ribič hiti,
kdo ve, al sam pred seboj beži?

'Zgubljen je, vtopljen je, se bojim ...
Kdor ljubi brez upa, ga svarim,
nikar naj ne vesla za njim! —"

Epilog.

Sledili smo drami Prešernovega duševnega življenja in se po pravici čudili smelemu koraku tega samostojnega visokega potnika. Videli smo ga, kako se je pojavil na horizontu slovenske puščave — kakor sam imenuje na dveh mestih takratno slovensko javnost — in spremili smo ga z očmi, ko je zahajal na nji. Do neba je segal, „zvezde so mu bile sestrice in mesec mu je bil brat“, kakor je sam rekel o Vodniku. Nameril je svoj korak preko puščave, ki ga je vzprejela vase, da ga posrče vase kakor kapljico izpod neba. Dolgo se je bleščal na solncu. Naposled se je videlo, kakor da se je res zlil z njo. A postala mu ni nikoli molčeč grob. Zakaj celo kot „tresoči se trst“ ni molčal, ampak je napolnil mrtvo tišino „z glasom vpijočega v puščavi“. In v tem glasu je prišla do polnega izraza vsa boleost osamljene individualne, neodvisne eksistence in vsa radost po življenju kakor po svojem pravu segajočega bitja. Svetovna drama se je izražala v njegovih vriskih veselja in še pogostejših vzdihih žalosti, v vsem tem iskanju in omahovanju, v strahu in smelosti, v upu in obupu, v teh silnih dejanjih, ki so se vršila zaporedoma v „peklu“ in „nebesih“. Bili so hipi, ko smo mislili, da je popolnoma podlegel, da se je zlil s kaosom in da je bila zastoj porodila naroda to krasno duševno konstitucijo. A takrat je vzrastel zopet iz mrtvih tal. Šel je proti zapadu, ves miren v svojem zastavnem, trdnem in silnem koraku. Večerno solnce ga je oblivalo s tiho, melanholično svetlobo, a on je raste ko večerna senca, dokler ni zašel in izginil v druge sfere, ko večerna senca ves teman.

In sedaj se zavedamo, da je tako mogel iti skozi puščavo samo človek, ki je nosil več nego malo iskrico ene človeške individualnosti v sebi. Mogel je tako iti samo izbranič, ki je gorel v njem plamen celega naroda kot žarka luč plemenskega genija. Kaosu celega naroda, vseslovenskemu kaosu je mogel kljubovati pač samo z enakim protivesom: z vseslovensko sintezo, z vseslovenskim genijem.

In Prešeren je prvi genij slovenske rase, ki je s svojim korakom položil direktivo slovenskega duha. Pred njegovim pojavom ni šel noben pot skozi slovensko dušo, za njegovim pojavom bodo morala voditi vsa glede nanj in z ozirom nanj. —

Po njegovem rojstvu je preteklo več nego stoletje, po njegovi smrti tudi že nad petdeset let. Med tem so se slovenska kulturna tla oživila. Delalo in ubadalo se je na njih veliko, a delavci so bili, kakršne nam je dal čas in slučaj. Bili so kratkovidni ljudje, ki so videli samo ped zemlje, na kateri so stali in se

držali. Bili so drugi z očesom in obzorjem, poostrenim in razširjenim v Evropi. Prvi so pozabili na Prešerna: Drugi so nam z evropskimi teoretičnimi navodili v roki odkrili Prešernovo pot. In od takrat se je mnogo vabilo in klicalo na Prešernovo sled, a slovenska kultura od tega ni pridobila v Prešernovi smeri bogve kaj več, nego ducat sonetnih vencev, lepo posušenih in shranjenih na straneh slovenske literarne zgodovine . . .

Šlo je že Prešernovo stoletje h koncu, ko se je pojavil mladenič, ki je Prešerna našel ne v literarni zgodovini, ampak v svoji krepki, slovenskopotentni duši. Ta mladenič je bil — Dragotin Kette.

Kette se je instinktivno zliil s Prešernom in od prvega literarnega koraka je šel za njim, ne po njegovih stopinjah, ampak v njegovi smeri. To je pač mogel storiti samo kongenijalen duh. Kette je umrl kmalu in se ni mogel izraziti tako določno ko Prešeren. A vendar nam odkrivajo že te maloštevilne pesmi, ki jih je zapustil, duševno organizacijo, popolnoma sorodno in dorastlo Prešernovi. Kakor Prešernov se tudi Kettejev duh čuti v neprestanem kontaktu s celim vsemirom, zavedajoč se ga od neznatnega ciklamna, pa do najvišjega svetovnega viška, h kateremu stremi preko pisane empiričnosti vedno in neprenehoma. Skozi predmete mu gre duh, se dviga na mislih, da naposled vzplava na krilih vere v naročje „njegovega Boga“.

Drama Kettejevega duševnega življenja pa je že veliko harmoničnejša, pokojnejša, nego Prešernova in to zato, ker je samo — nadaljevanje njeno. Najprej paralelno, nezavestno ponavljanje. Kakor Prešernu je tudi Ketteju prisilna, cerkvenoverska vzgoja omrazila stezo vere, a njegov po celoti in harmoniji streméči duh jo je skoro zopet sam našel. Primerjaj njegov sonet:

„A glej, odtrgali, odstranili so me
od prsi sladkih, ljubljenih tvojih
in strašno pač okanili so me
rekoč: Spoznavaj ga sedaj iz knjig! . . .

O glupost, ki z njo ranili so me,
o njih dokazi, vrag odnesi jih!
In s hipotezoi hranili so me
in zamorili v srcu slednji vzdih . . .

Brez dogem in brez vaših teorij
sem vedel bolje nego zdaj nekoč,
da On je vir vseh zemeljskih moči,

da v slednjem žarku, plamenu in zvoku,
magnetnem toku in rastlinskem soku
deluje v mislih On, prvotna moč.“

Kakor Prešeren in skoraj vsaki samostojni mislec je moral tudi Kette preiti pozitivistično fazo edine vere v realnost. A hitro jo je izpregledal in se razočaral nad njo. S te postaje imamo od njega dokument, ki po sili izraza in čustva dosega Prešernove „sonete nesreče“. Kettejev sonet nosi naslov „Na očetovem grobu“.

„Povedi, mračni me grobar, s seboj
na zeleni, na senčni grob njegov,
kjer križ železen, kamenit je krov;
pod njim uživa oče svet pokoj.“

Ah, dobro ti je tukaj, oče moj!
 A jaz potujem pot ti negotov
 brez smotra, brez prijateljev, drugov,
 brez sreče, sam, a z dušo žalostno.

Zakaj si pravil, oče, mi nekdaj
 o svetski sreči, oče? Sèn je sèn!
 Življenje je sovraštvo, večer boj . . .

Pač ljubim te, a ker te ljubim, znaj,
 ne želel bi ti spet iz groba vèn.
 Le spavaj, spavaj, srečni oče moj!"

To so verzi, ki se nam pri njih zdi, kakor da bi še enkrat čuli govoriti Prešerna, onega, ki je klical po edini rešiteljici smrti, kakor je to storil tudi Kette v krasni pesmi: „Skoz gozd je šel . . .“ S tem prizivom na ustnih in moškimi pogumom je odšel Prešeren od nas. A za njim je ostala ne samo ta temna senca smrti, ampak tudi toliko isker iskanja in želja po neki svetlejši utehi, da so samo čakale, da se slovenska rasa konsolidira v novo gorišče, v katerem bi se zbrale in šinile proti svojemu praviru, cilju in koncu. In tako gorišče je postal Kette. Vzemite v roko njegove pesmi. Najprej pojdete paralelno s Prešernom. A na zadnjih straneh vam bo naenkrat zasijala nasproti sinteza dveh genijev, mogočna vsota in v tej vsoti taka afirmacija bitja, tak idealizem življenja, kakor da bi cel mlad narod bil kulturno dorastel, se zavedel sebe in svojega poklica ter s pogumom, polnim mladosti, nadej in ciljev zaklical:

Luč je samo jedna, jedna
 in več ko jednega življenja vredna
 in več ko jedne, več ko jedne smrti.

Prej bil podoben barki sem potrji,
 a zdaj le jadra, ladja, mi razvij!
 Ne boj se mi viharjev in peči! . . .

Krst pri Savici.

ft
Nekak nolli me tangere je Prešernov „Krst pri Savici“. Ker je Prešernov, bodi sakrosankten. Dovoljeno je, izvajati iz tega eposa, da je bil Prešeren „hud“ Slovenec, da je bil pravoveren katoličan; svobodno ga je na temelju pesnitve reklamirati za nacionalizem in za verstvo. Strogo je pa prepovedano, vzeti „Krst“ v roke, pa ga natančneje ogledati. In vendar je v dušah, ki čutijo resnično ljubezen do pesnika, trdno utemeljeno prepričanje, da danes ne bi napisal „Krst pri Savici“, ali vsaj ne takega, kakor in illo tempore. To delo je zgrešeno, pa naj se lažnjivi častilci in preveč entuziastični slavitelji upirajo, kolikor se hočejo, in če bi morali soditi Prešerna samo po njem, bi bilo tri metre vendar preveč za spomenik.

Najugodnejšo sodbo bi se lahko izreklo o „Krstu“, ako bi se smelo suponirati, da je hotel pesnik prikazati čudno lastnost slovenskega značaja, katero je, ne misleč na Slovence, izrazil nemški pesnik z znanim „himmelhoch jauchzend, zu Tode betrübt“. Ako bi smeli smatrati epos za satiro, bi se najložje sprijaznili z njim. Lahko bi tedaj rekli, da sta Črtomir in Bogomila, zlasti pa prvi — slovenska tipa. Tako je namreč res pri nas: Zaletimo se, zamahnemo, da naredimo velikanski skok, a ko smo že skoraj v zraku, skočimo na drugo stran, ali pa mirno ležemo pa pokojno zaspimo. Storimo to, storimo ono, a zakaj smo storili, sami ne vemo. Kar tako.

Zakaj se je Bogomila, poganska svečenica, pokristijanila? Samo zato, ker ji je tuj duhovnik nekaj pel? Seveda je mnogo ljudi, ki se jih vsak hip lahko pregovori. Ali to gotovo niso „vpesnitve vredni junaki“. A kaj šele Črtomir?

„Kakor lev“ brani Prešernov junak vero, šege in zemljo svojih očetov. Vse zvijače, ki so jih „apostelji“ gotovo porabili, preden se je Valjhun lotil zadnjega sredstva, ga niso prepričale, da bi bilo krščanstvo bolje od Perunove vere. Konvertiranje Bojakov ni omajalo njegovih verskih idealov. Valjhunovim četam se postavlja v bran, ko je že vse razven peščice njegovih pristašev poraženo. Niti boja z lastnimi brati se ne ustraši, ker mu „bilā je vera čez vse draga“. In ko vidi, da je vse izgubljeno, se hoče prebiti tja, kjer sinovi slave „si prosto vol'jo vero in postave“. In rajši bi umrl, kakor pa sklonil tilnik pod tuji jarem krščanstva. Junaka nam ga pesnik predstavi in njegovo junaštvo je združeno z neskončnim sovraštvom do krščanstva. Kako razumljivo je to! Saj so mu krščani vzeli vse, kar mu je bilo milo; pobili so mu rojake, pogrdili so mu bogove, njegovo vero preganjajo, domovino mu teptajo. In končno mu vzame krščanstvo še zadnje: Bogomilo.

Zato stopi Črtomir v Savico in dovoli, da mu tujec zlije vode na glavo in ga pošlje v Oglej!

Vsa logika rebelira proti takemu zvršetku, doslednost se zjoka, junaštvu šine kri v obraz. A čitatelju je, kakor bi pesnik skomizgnil pa dejal: Kaj hočete? Tako je pri Slovencih...

Seveda nimamo pravice, da bi tolmačili stvar tako. Sploh ne verujemo, da bi kdo mogel za gotovo povedati, kaj je pesnik nameraval. Čitali smo, da je Prešeren sam v nekem pismu povedal, da je hotel s „Krstom pri Savici“ potolažiti duhovnike. Slišali smo tudi, da je „Krst“ pesem resignacije. Klerikalci ga imenujejo epopejo krščanstva. Kdo ve, ali bi Prešeren sam mogel pojasniti stvar popolnoma? Ali ponosen gotovo ni bil na svojega Črtomira. Proti poskusom, prezentirati „Krst“ kot krščansko himno, ugovarja pa pesem sama. Ako je Prešeren res hotel utešiti duhovnike, mu je bilo to gotovo trdo delo in morda mu je bilo hudo pri duši, kadarkoli je zapisal besedo zelotom na ljubo. Naših klerikalcev je vendar včasih nekoliko sram, kajti drugače bi še danes prokleli Prešerna, ravno radi „Krst pri Savici“. Kajti kdor

preišče to delo brez predsodkov, mora zadobiti prepričanje, da so bile vse iskrene simpatije pesnikove na strani slovenskih poganov; ako je razum iskal argumentov v prilog krščanstvu, ni našel močnih, tako da bi mogli potemniti njegov entuziazem za bojavnike v „Ajdovskem gradu“. Verjetno tudi ni, da bi bilo klerikalno priznavanje pesnikovega genija iskreno; ako ravnajo z mrtvim Prešernom drugače, kakor so njih predhodniki z živim, je to pripisati samo finemu čutu „božjih bojnikov“ za razlike med — politično — koristnim in škodljivim.

Zelo se razlikuje prvi del „Krstu pri Savici“ od drugega; pesniške krasote in umetniška moč v uvodu in v povesti o ljubezni Črtomira in Bogomile pričajo, da mu je tu srce narekovalo verze. Ko pa se potem Črtomir begun sestane z Bogomilo kristjano, ugasne notranji ogenj in prav tako je, kakor bi pesnika morilo vprašanje: Kako izvedem stvar, da ne razburim duhov? Po sili piše dalje, ali kar napiše, je pravo sacrificium intellectus. Njegov junak postane slabotnež, ki se uda brez volje, brez moči, celo brez pravega preudarka. Kar mu Bogomila pripoveduje o svojem pokrščenju, ne more prepričati nikogar. V Črtomirovem značaju iščemo zaman črte, ki bi nam pojasnila, kako je mogoče, da potepta — ne, da enostavno mehanično pokoplje vso svojo preteklost. In zaman iščemo v pesmi motivacije za njegov brezvoljni krst.

Ko je bil zadnji boj izgubljen in ni bilo nobenega upanja več, bi še nekako razumeli, da ga je vodila edina želja pridobiti Bogomilo. Toda dekle mu pove, da je tudi ona zanj izgubljena — vsaj na tem svetu. Združitev na drugem svetu, o katerem ni vedel ničesar, pa vendar ni mogla biti zanj toliko tolažilna, da ne bi takoj vzplamtela mogočna bol, ko izve, da mu je izza vsega tudi ljubljena žena izgubljena. Ves teologični pogovor Črtomira in Bogomile je brez jedra, njeno prigovarjanje diši po zamaknjenosti; človek, ki se uda njenemu vplivu, je moral do dobrega izgubiti vso energijo in nekdanjega junaka ne izpozna nihče več v tej klavni postavi. Z medenimi besedami pripoveduje sicer tuji duhovnik, da so vsi ljudje in vsi narodi bratje. Ali Črtomir se še spominja, „kaj videli krvi smo v Kranji teči“ in Bogomila svetuje, naj „kristjanov svojih vsa prevdari dela“. Če duhovnik pravi, da „Valjhun ravna po svoji slepi glavi, po božji volji ne“, mu zmanjkajo dokazi za to in Črtomir, ki vprašuje, „al' ni Črt najbolj jezni njih Bog, ki kliče ga Bogá ljubezni“, ni videl samo Valjhuna, temveč kristjane sploh, ki so klali in mesarili. Vsaj čudno se mu mora zdeti, da dovoljuje vsegamogočni Bog take krvave hudobije.

V vseh teh teorijah ni utemeljitve za njegov prestop, pa je ni. Res ostane v kombinaciji le še resignacija. In nanjo pokazujejo Črtomirove besede:

„Prav praviš, da ne smem jaz upat sreče . . .
 Beg je moj up, gozd je moj dom prič'joči.
 Nespametna bilà bi z mano zveza,
 ki me preganja vedno sreče jeza.“ —

Le da resignacija navadno ni heroizem in na tako izpreobrnitev ne more biti noben proselitar ponosen. Protekcija oglejskega patrijarha je že prijetnejša kakor begunstvo in domovanje v gozdu. Ali kaj bi rekli pesniku, ki bi opeval renegata, izdavšega svojo narodnost ali svoje politično prepričanje, ker ga vabi drugje prijetnejši materialni položaj? Ali pa zato, ker želi to njegova zapuščaajoča ga ljubica?

Stvar je ta, da Prešernu ni bilo mogoče utemeljiti, česar sam ni verjel. Prelom med prvim in drugim delom eposa je moral zlomiti tudi njegovo pesniško moč. Konec, do katerega je hotel priti, bodisi iz resignacije, bodisi iz stalnih ozirov — kar je res verjetno — nikakor ni hotel izrasti iz osnove njegove pesmi, pa je moral skovati nekaj tujega in oboje umetno skrpati. Iz poganškega začetka in krščanskega konca ne bi mogel nihče organično sestaviti celote.

In prvi del je res Prešernov. Črtomir, vodja poganskih Slovencev, Črtomir, zaljubljen v Bogomilo, je lahko mikal pesnika. Dokler ga ima takega pred očmi, piše poetova duša stihe. In tisti verzi so vse drugačni kakor pozneje Bogomilino in duhovnikovo propovedovanje. Iz tega dela je lahko izpoznati Prešerna, živega, čutečega, močnega, vnetega za lepoto. Kaj zanimiv je v tem oziru uvod.

Prešernova ljubezen do slovanstva je menda nepreporna in ne potrebuje dokazov. Idealna ljubezen je to in kar spravlja z njenim predmetom v zvezo, je njegov lastni ideal. Karakteristično je torej, ako poje:

„Največ svetá otrokom sliši Slave,
tje bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosto vol'jo vero in postave.“

Za zgodovinarja to seveda ne bi bilo nič. A nam ni treba preiskovati, ali so imeli Slovani res toliko sveta, ali so se posamezna plemena za to kaj močno brigala, ali je bila slovanska vzajemnost že takrat kaj živa, ali so imeli mnogo prostosti. Prešeren daje Črtomiru besedo, da govori mesto njega, in če nam njegov junak pripoveduje, da si Slovani prosto volijo vero in postave, jim pripisuje pesnik tako demokratično svobodo, ker bi jih rad prikazal take, kakor si jih sam želi in domišlja. V najboljšo luč jih hoče postaviti. A umetnik ne more dati svojim podobam, česar nima sam v sebi, ako noče, da vsak lajik izpozna krparijo. Samo iz svojega demokratičnega, naravnost revolucionarnega čuvstvanja lahko zajema lastnosti, v katere odeva svoje ljubljene Slovane.

Celi uvod skuša poganskim Slovencem pridobiti vse simpatije, za krščane mu pa tukaj ne ostane nič bliščobe. V bojih za krivo vero pokončani vojvode in njih vojščaki so „srčni“; Črtomir je najmlajši med „junaki“; brani se z „majhnim tropom“, ki ga „obsuje devetkrat veči množica“. Ali vendar meč ne prežene malikovalskih brambovcev; šele lakota jih izpodi iz grada. Črtomiru „manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim solncem sužni dnovi“. Kakšni so pa krščani? Valjhun bi rad zavratno pobil junake, v temni, viharni noči, ko upa, da jih zaloti speče. Na eni strani svobodo bolj kakor življenje ljubeči *junaki*, na drugi *zavratni morilci!* In grozni poraz Slovencev, „ki jim bilá je (kriva) vera čez vse draga“, le poviša z občudovanjem združeno sočutje.

Ta uvod obljubuje vse drugačen razvoj, kakor ga „Krst pri Savici“ črta in Črtomir nas enostavno ogoljufa. Tisti Črtomir, ki pozneje Bogomili pripoveduje:

„Vem, da malike in njih službo glave
služabnikov njih so na svet rodile
v njih le spošt'val očetov sem postave,“

nam je nerazumljiv. Njegovi divni bogovi so mu naenkrat maliki? Izmišljene prikazni njih služabnikov? Ali je to vedel že takrat, ko jih je obupno branil? In očetov postave, ki so si jih pa „sinovi Slave“ prosto volili, izgubé zanj vsako vrednost, ker jih je premagala sila vojske? Ta zmaga pomeni vendar, da ležé na tleh slovenstva stebri stari, da ječé pod težkim jarmom sinovi Slave, da le tujcem sreče svit se v Kranji žari. Kam je izginilo njegovo junaštvo, kam njegov ponos, da se uda v službo tistih, ki sedaj „ošabno nos'jo ti po kónci glave“?

Ta nelogični, neutemeljeni in neumetniški razvoj ne zadovoljuje nikogar, kdor ne misli, da ima poezija nalogo, prelagati zgodovino svetnikov in svetnic v verze. In tudi Prešerna ni zadovoljil. Ko se krščeni Črtomir povrne kot mašnik iz Ogleja, bi pričakovali apoteozo krščanstva, procvit slovenstva v novi veri, opis tihe sreče apostatov, blaženo združitve Črtomira in Bogomile v nebesih ali kaj takega. A kako zaključuje pesnik? ... Žalostno vzdihne:

„Nič več se nista videla na svetu.“ —

Kar z rokami bi človek prijemal otožnost, ki je legla pesniku na srce. Tako skrajno melanholično ne završuje, kdor je srečen, da je pokrstil pogana.

Stvar je zavožena. Drugačno ne more biti delo, ki je človek opravlja po sili. Ne radi „Krstu pri Savici“, toda v kljub njemu je Prešeren velik pesnik.

Etbin Kristan.

Prešeren je ljudski pesnik.

Poleg mnogo starikavih in zoprnih obrazov se vzdiguje pri vходу v modernejšo slovensko poezijo postava, ki nekoliko osupne tudi najbolj brezbržnega človeka. Visoko razvita zapadna kultura, kjer prevladujejo nemški in laški vplivi in tista priprosta gorenjska odločnost in energija, rada se skrivajoča za skelečo satiro, časih tudi zbadljivostjo, žari na obrazu te postave. Poglej temu človeku v dušo in brez dvoma ne boš le osupel, temveč tudi občudovanja poln, zakaj videl si naprej stremečega človeka, ki ima veliko ljubezen v srcu in glavo polno problemov.

To je *Prešeren*. In prav zato je težko govoriti o Prešernu kot *ljudskem* pesniku v onem širokem zmislu, ki sicer ne pozna globokosti in umetnosti, temveč zgolj površnost in zunanost samo. Prešeren časih rad koketno zakriva svoja čustva z ravnodušnimi kretnjami, ali vsaj skuša zakrivati. In vendar je zelo preprost človek v svoji velikosti in v temelju svojem skozinskoz enoten. Njegovo življenje je sicer polno prevratnega duha in nenavadnih misli in tudi pesem njegova dostikrat presenečen krik nezadovoljenega človeka. Nepobitna želja je pri-trjena v globočini njegove duše, želja upirati se svojeglavo svoji okolici in pre-narediti vse po svojih mislih in svojem duhu, premagati vse, kar mu stopa na pot in mu skuša kaliti njegovo zmagujočo pesem. Odmev trpinčenega in bo-rečega človeštva je njegova duša. Srd — nikjer očiten ali celo brutalen — na družbene uredbe in dvojno moralo družbe, je zvest spremljevalec njegovega življenja. Povsod ima njegovo življenje in tudi njegove poezije — dotakni se jih, kjer se jih hočeš — enak refren, ki ga je krasno ovekovečil Ibsen v svojem „Ljudskem sovražniku“.

Spominjam se, da tudi Nemci govore o svojem Schillerju kot ljudskem pesniku, ne tako pa o svojem genialnem Heineju. Navsezadnje to tudi čudno ni, zakaj vsak količkaj izobražen človek pozna Schillerja. A kdo pozna in ume Prešerna? Pri nas je ljudski pesnik *Koseski* in če prepotujemo tistih par dolinc in hribov, ki jim pravimo slovenska domovina, se prav lahko prepričamo, da pozna slovenska domovina Prešerna komaj po imenu. Prešeren — pravijo — je pevec salona, ki se ga lahko brez vsake skrbi postavi poleg kakega Nietzschejevega privrženca, ali nasprotno poleg Pavla *Verlaine* ali pa kakega „modernejšega“ nemškega lirika. Ljudsko pa je v domovini Prešernovi tisto, kar je ali banalno ali pa surovo, zakaj kultura in genialnost pri nas še nista „ljudski“.

* * *

Mislim, da je res ljudski oni, ki s svojo kulturo ali genialnostjo stoji nad svojo okolico, nad splošnostjo in ki vendar neprestano dela in živi za druge — seveda indirektno. Pri nas je Prešeren prvi mogočnejši buditelj slovenskega ljudstva, kulturni vodnik njegov je — ne le pesnik in umetnik. To se pravi, Prešeren ni le pesnik za salone, kjer se čita pesnike, da se lažje zaspri po dobrem kosilu, ali pa samo kak naroden simbol — kakršnega se po sili hoče imeti — temveč on je v vsem svojem dejanju pravi revolucionar življenja, le-pote in naziranja o svetu; in zato ker ni pobiral stopinje za *Vodnikom* ni „popularen“ in ni „ljudski“.

Tega Prešerna pri nas ne poznajo. Nečejo ga poznati in mnogo brezstidne hinavščine se uganja z njim, ko se obeša njegova slika poleg one slovenskega „očeta“ Janeza Bleiweisa na steno in se ga napravlja odgovornega za slovensko politiko! Skrbi se, da še dolgo ne bo izginil navdušeni duh taborov in tistih imponujočih junakov z impozantnimi solzami v očeh in gromovito pesmijo v ustih: „Naprej zastava Slave!“

Kdo se čudi, da je pri nas tako težko kazati na Prešerna kot ljudskega pesnika in kulturno silo? Tisti zdravnik v Ibsenovem „Ljudskem sovražniku“ bi se bil rajši ugonobil za svoje dobro in pravo prepričanje, kakor pa se podal ljudskim predsodkom, nevednosti mase, ki si je hotela škodovati. Tudi ruski muzik pretepe svojega učitelja, če ga uči drugače, kakor ga je učil stari oče njegov. Daleč naokoli je pokrila gosta in duh moreča duševna tema slovensko zemljo, a Prešeren je veroval v bodočnost, nikjer obupa in tarnanja, zakaj vedel je, da zmaga. Veliko je bilo tisto upanje genija in še večja je bila odločnost iti prav do konca... Kako kategoričen je tisti klic: Vremena Kranjcem bodo se zjasnila!

Ravno v tem, da ni klonil nazadnjaškim nazorom svoje dobe in veliki sili dvojne družbene morale, nestalne in ostudne, se je kazala moč volje in sila intelekta. V tem je enak vsem duševnim velikanom, ki jih danes slave kulturna ljudstva. V tem pa tudi tiči njegovega vpliva silna moč na poznejše dobe in generacije, ki jih je gledal v duhu. S tem vplivom, kulturnim in umetniškim vplivom pa je postal odnosno še postane Prešeren pravi ljudski pesnik.

Dokazano je, da je bilo Prešernovo zunanje življenje baš radi tega polno grenke beračije; zakaj vrgli so Slovenci biser v blato, pohodili so ga in ga skušali zamazati. Bila je neumljiva in nerazumljiva tista luč, ki se je neprestano svetila v blatu in ki je napovedovala zarjo dneva. Z gotovostjo lahko rečem, da je Prešernova bodočnost še pred nami in da postane Prešeren ljudstvu šele tedaj pravi in odločujoči kulturni in tudi umetniški vodnik, ko prične slovensko ljudstvo vsled višje svoje kulture tudi svobodnejše misliti. Zakaj Prešeren je danes v svoji notranjosti še nepoznan ljudstvu zaradi pomanjkanja vsake višje kulture, ki jo pri nas pobija konservativna kulturna smer, opirajoča se na mistični supranaturalizem krščanstva.

Pa tudi kot zgolj umetnik ne more uživati pri nas Prešeren onega razumevanja, ki ga uživajo enaki geniji njegove dobe pri drugih, predvsem zapadnih in severnih narodih. To iz zelo enostavnega razloga. Prvemu vzroku se pridružuje logično drugi, namreč ta, da je umetnost pri nas pravo nezakonsko dete v srednjem veku. Nepoklicano je to nezakonsko dete, neumevano in mnogokrat naravnost sovraženo. Pomanjkljivost vsake javne vzgoje pri nas se zrcali zelo fino i v umetniškem razumevanju. Tisto žalostno in s trnjem na gosto posuto pot, ki jo hodijo slovenski umetniki in ki stradajo samo in samo zato, da se jih časih javno in na široko hvali, časih pa prav nespodobno opljuje sredi ceste, je nastopil že Prešeren in jo bogato okusil. Vsi so prihajali s Klanca in vsi so se zopet vrnili nanj, da umro v neskončnem beraštvu svojem. Zakaj tako zahteva ljub in tudi zelo pobožen narod, časih ves srečen, da ima tudi on umetnike, genije in pesnike.

Prešeren je sin dobe, ko se je tudi v najskritejših kotih pomladila stara Evropa, ko se je začela osvobajati znanost in se je rodila poleg nove splošne kulture tudi nova umetnost, napajajoča se ob virih stare laške umetnosti in fine francoske kulture. Novo, svobodnejše življenje se je pričelo, visoko so se vzpenjali valovi prevratov, ki so se pojavljali nad velikim ognjenikom — Evropo.

To življenje pri nas ni bilo poznano, le izobraženci so ga gledali iz daljine in v njih srcih je odseval plamen obče nezadovoljnosti. Tudi Prešerna so se dotaknile te nove sapice; tega nam ni treba niti dokazovati z raziskavanjem njegovega življenja. Dovolj je, če opozorimo, da je Prešeren, kakor tudi njegovi ožji prijatelji, živel popolnoma po svojem tako, kakor je to odgovarjalo njegovemu srcu in *lastni* njegovi morali. Družbeni moralisti so mu očitali *poganstvo* in prav nič nam ni treba zakrivati, da je bil Prešeren vse kaj družega kakor „veren kristjan, udan zapovedim svete rimske cerkve“. Ali o duhu njegovem, po katerem je sam živel, nam pričajo njegove poezije. Naj se mi dovoli samo par primer. Odprimo njegovo knjigo poezij! Naleteli smo na *Nezakonsko mater*. Sicer zelo nedolžen, toda mogočen spev. S kako ljubeznijo opeva ta Prešeren ljubezen nezakonske matere do svojega otroka — do „sadu greha“. Ali ne čutiš nehote, kako bije ta vroča ljubezen, to človekoljubje po barbarskih načelih srednjega veka, ki se jih še danes goji in zagovarja po domovini slovenski, po načelih, da je nezakonska mati človek, ki ga je treba izključiti iz poštene družbe in dete njeno proklet stvor, ki se ga že ob rojstvu obsodi na smrt? Prešeren kot *metnik* ni nikdar naravnost pobijal takih izrastkov zveržene dvojne morale družbe, toda baš v silnem negiranju te morale se zrcali moč njegovega srda, tičečega globoko v ranjeni duši velikega človeka. Kot tak se je rad zakrival za bleščeče prispodobe, ki jih je časih sipal okolo sebe in v tem dajal duška svojim čustvom.

Prav tako, vendar v drugačni obliki se bojuje Prešeren tudi v *Judovskem dekletu*, kjer z vso svojo zgovornostjo razkriva družbene predsodke, ki stavi ljubezni meje po veri. Po vsebini in obliki je lep zadnji odstavek te pesmi:

Al' večkrat je nazaj prišla;
nje vera trden jez je bilà,
ljubezni nje ni vstavila.

A prav tako je nastopal Prešeren tudi proti drugim nazadnjaškim nazorom ki so većinoma pri nas še danes v veljavi in zato je Prešeren tudi aktualen. Vzemimo n. pr. njegovega „*Orglarja*“, ki mu slavec ni prav pel in ga je zatoži. vsled tega gospodu Bogu:

Al' Bog slavca ni posvaril,
le posvaril je puščavca:
„*Pusti peti moj'ga slavca,*
kakor sem mu grlo vstvaril“.

V teh in drugih njegovih poezijah tiči moč Prešerna. In prevratna je markatera njegova pesem in naravnost neumljivo je, da danes slavje Prešerna tudi ljudje, ki po duhu in dejanjih svojih z njim nimajo nič sorodnega. Če bi hotel kdo Prešerna izigravati proti slovenski javnosti, bi našel v njegovih poezijah mnogo, mnogo gradiva zato. Da to trditev — smelo in neosnovano seveda — vsaj nekoliko podpre, bodi mi dovoljen le en primer. Danes je pri nas baš glede umetnosti v veljavi „pravo narodno“ načelo. Ne sme se umetnosti ali pa misli same ceniti po njeni vrednosti in globosti in lepoti in resnicoljubnosti, temveč po tem, ali je „narodna“. Ta pojem je sicer precej neroden, pa nič zato. Držimo se torej smešnega, a „narodnega“ gesla, ki ga je položil Prešeren v „*Novi pisariji*“ pisarju v usta:

Od mene pesem vsaka je prekleta,
ki nima prav slovenskega imena,
naj še tako prijetno bo zapeta.

Glavno ni misliti, temveč zavedati se „pravega“ slovenskega imena. To je danes v Prešernovi domovini i umetniška i splošna morala družbe. Da vse to diši po kulturi, bi lahko dvomili, ali kaj? Kako misliš o tem ti, preljubi *dr. J. Bleiweis*, ti večni vodnik milega našega naroda? Zgodi se, da izženo pravi patrioti človeka, ki je izgubil vero v „narod“ in „domovino“ — kakor Prešeren — iz rodne hišice in prav mu je! Sramotil je „narod“ in se ni navduševal za: „Naprej zastava Slave . . .“

„*Krst pri Savici*“ je — pravijo — Prešernovo najepihalnejše delo. Mnogi so si že ubijali glave, da bi razumeli Prešerna v Krstu pri Savici. Prešeren sam je zabrisal vsako sled; pravi celo, da je bila to le metrična naloga, ki jo je pa posvetil Čopu — najboljšemu prijatelju. Moja naloga danes ni, raziskovati literarno zgodovinarstvo, pač pa mislim, da se je Prešeren baš tu pokazal človeka, ki nikjer ne pokaže naravnost s prstom: Tale je! Pogan Črtomir vodi junaški boj za svojo domovino proti tujcem, ki prinašajo v deželo novo vero — krščanstvo. On ljubi i svojo domovino i lepo Bogomilo. In ko se ona poda novi veri in tujcem, tedaj je Črtomirova ljubezen do nje tolika, da vrže i on meč od sebe, postane pobožen ter gre v Akvilejo pripravljat se za novo življenje. Ta Črtomir, ki je pustil svoje ideale, ker ga je zapustila ljubljena Bogomila, je bil slovenski junak. Zaril se je v našo zemljo, otroval jo je s suženjskim duhom svojim, kakor krasno poje Oton Zupančič v knjigi „Čez plan“. Kdo more reči, da je bil Črtomir Prešernov junak in vzgled vsega? Bil je umetnik naš Prešeren; osupel in celo neizrečeno otopel je bil obraz, ki se je videl v ogledalu. Nastavil mu ga je pod nos: „Poglej se, dragi bratec!“

Vzgojevalna sila tiči v Prešernovih poezijah in v njegovem življenju. V tem oziru je on *najboljši ljudski pesnik*. S svojo naravno in enotno umetnostjo je predstavitelj *višje občne kulture*. Te pa brez ljudstva ni. Segel je globoko v življenje in ko je delal umotvore, so se zgražali njegovi rojaki, zakaj zdelo se jim je, da se je preveč smejal zvezdam, ki so jih oni obožavali in jih molili. Polni prekrasnih in čarobnih slik so njegovi *soneti*, kakor v temi tavajoče krasne sanje so, ki so prišle mogočno, nevzdržno iz globočine duše, kjer so peli neprestano, brez konca in brez miru. Rodili so se umotvori, ki jih pri nas še niso poznali, še manj pa umevali.

Prešeren ni stal zunaj življenja, temveč globoko v njem. Odmevalo je v njegovi umetniški duši to življenje, ki je bilo grenko kakor Judežev poljub. In vendar Prešeren ne sovraži, temveč uči, dasi je pri tem njegovo srce srda polno in časih glas njegov glasen krik. Puščice njegove niso nikdar zgrešile cilja, skelele so, ko so obtičale v mesu, *še danes skele . . .*

Prav radi teh svojih lastnostij, ki sem jih skušal pokazati v teh skromnih potezah, je *Prešeren ljudski pesnik*. Neustrašen bojevnik je, glasnik svobodne misli in neprestanega napredka. On je up dela in ljubezen ljubezni, vedno stremeč naprej, razdirajoč tradicionalne meje, koprneč po višavah duševnega in kulturnega življenja, kamor bi rad privel svoje ljudstvo. In če ga slovensko ljudstvo še danes ne razume in ne pozna tako, kakor bi bilo želeti, potem vemo: *Prešeren je naš kulturni cilj*.

Albin Prepeluh.

Aforizmi.

V človeštvu spe misli in čustva, ki silijo na dan. Iz množice vstane človek, ki izreče, česar mi nismo mogli, vzame nam besedo iz ust in mi se oddahnemo. To je pesnik! Fond, iz katerega zajema, mu daje okolica, v kateri je vzrastel; ta odločnost in pogumnost, s katero izreka spasilno besedo in vzbuja našo vest in zavest, ta duševna sila, ki premaguje ovire in zna uporabljati dane razmere, da jih dovaja na potu razvoja za korak dalje — to pa je njegova zasluga. V tem se javlja velikost.

Pesnik! Ob stoletnicah in drugih jubilejih jim postavljamo spomenike. To je v praznik. In v delavnik? Večini so veliki ljudje za zunaj, za svet, doma za vsakdanjost ima druge narodne skrbi: umetnost še ni duševna potreba, ampak kruhoborstvo ali pa šport, ki si ga lahko privoščijo bogati človeki, ko že spada k bontonu moderne dobe tudi nekoliko umetnosti. Beremo dela svetovnih velikanov in se navdušujemo ob plodovih njih duha in srca — z besedami, a kakó pri tem živimo? Mislimo, čutimo in ravnamo po vzorih krvavih povesti, izbruhih razgrete domišljije in preračunjene denarne špekulacije. Kje je kult idej, ki jih širijo duševni veljaki? Izgublja se in izginja pred kultom samega sebe, pred kultom človeških strasti, človeške zaslepljenosti in zaostalosti.

Dr. L.

Od uredništva.

Zaključujoč urejevanje te samostojne publikacije čutim prijetno dolžnost izraziti svojo zahvalo v prvi vrsti uredništvu „Naših Zapiskov“, ki mi je dalo idejo takega izdanja in mi ljubeznivo prepustilo, da stvar izdam sicer pod njegovo streho, a popolnoma po svojem programu in s sodelovanjem, ki jih smem sam izbrati in povabiti na sodelovanje. Nadalje se zahvaljujem kar najkolegijalnejše onim tovarišem peresa, ki so se drage volje odzvali mojemu povabilu.

Od slovenske javnosti, kateri izročamo to publikacijo v resen premislek, pričakujemo, da jo sprejme s tako pošteno mislijo, iz kakršne je izišla. Kritika nam bo dobro došla, a že na tem mestu izjavljamo, da samo strokovna. Vsako drugo „kritiko“ in zlasti ono, pri nas sedaj takó navadno sumničenje in žurnalistično bagateliziranje pa odklanjamo s suverenim preziranjem.

Dr. Ivan Prijatelj.

Socialna revija Naši Zapiski

so postali tako važen mesečnik, da bi ga ne smelo nedostajati v nobeni čitalnici, pa tudi posamezniki, ki se zanimajo za moderno socialno stremljenje, bi jo morali brati. Prva številka četrtega letnika izide 10. decembra. Naročnina nanj za celo leto 3 K.

Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Mlinar. — Natisnil J. Pavliček v Kočevju.

